

de ontphilipste stad

kansen voor architectuurbeleid in eindhoven

Kees Doevendans

Met een beeldessay van Norbert van Onna

Architectuurcentrum Eindhoven
Technische Universiteit Eindhoven

Eindhoven 2009

Colofon

Over de auteurs:

Kees Doevendans (1952) is werkzaam als hoofddocent stedenbouw aan de Technische Universiteit Eindhoven en is tevens verbonden aan de Hogeschool voor Wetenschap en Kunst Sint Lucas, te Brussel/Gent. Daarnaast is hij bestuurslid van de Beroepsvereniging van Nederlandse Stedenbouwkundigen en Planologen.

Norbert van Onna (1955) studeerde aan de Design Academy Eindhoven en is werkzaam als fotograaf en beeldend kunstenaar. Fotoreportages van Eindhoven bundelde hij in een groot aantal publicaties waaronder Architectuur in Eindhoven, Eindhoven 360, Complex Strijp S/T/R en Eindhoven Hoofdstad.

Deze publicatie kwam tot stand met financiële steun van:

Stimuleringsfonds voor Architectuur, Rotterdam

Gemeente Eindhoven

Technische Universiteit Eindhoven

Tekst en onderzoek: Kees Doevendans (Technische Universiteit Eindhoven)

Tekstbijdragen en klankbord: Solange Beekman (gemeente Eindhoven); Frans Gijsbers (Architectuurcentrum Eindhoven)

Coördinatie en verwerking onderzoeksgegevens: René Erven, Sandra Koppenol (Architectuurcentrum Eindhoven)

Fotografie: Norbert van Onna, Eindhoven

Grafische vormgeving: Jac de Kok, Tilburg

Druk: Lecturis, Eindhoven

Uitgave: Architectuurcentrum Eindhoven/ Technische Universiteit Eindhoven, 2009

inhoud

voorwoord	5
hoofdstuk 1: de ontphilipste stad	7
hoofdstuk 2: positiebepaling eindhoven	11
hoofdstuk 3: lokaal en landelijk architectuurbeleid	19
hoofdstuk 4: wat vindt het forum?	31
hoofdstuk 5: architectuurbeleid	37
hoofdstuk 6: samenvattende strategie	43
literatuurlijst	47
bijlage 1: samenstelling van het forum	49
Bijlage 2: onderzoek toekomst architectuurbeleid eindhoven	51

Witte Dame

voorwoord

René Erven, *coördinator Architectuurcentrum Eindhoven*

In 2008 kreeg het Architectuurcentrum Eindhoven van de gemeentelijke dienst Maatschappelijke Ontwikkeling het verzoek om in samenwerking met het beroepsveld de stand van zaken met betrekking tot de hedendaagse architectuur in Eindhoven in kaart te brengen. Ook werd er gevraagd om in deze verkenning een relatie te leggen met het gemeentelijke en zo mogelijk met het provinciale en landelijke architectuurbeleid. De onderliggende vraag was of het gemeentelijke beleid voldoende bijdraagt aan het versterken van de ruimtelijke kwaliteit van de stad. Of, worden er door het veld tekortkomingen geconstateerd, en zo ja, welke dan, en vraagt dit om aangepaste maatregelen van de gemeente, of van andere partijen in de stad?

Architectuurcentrum Eindhoven streeft naar een hogere kwaliteit van de gebouwde omgeving in en rond Eindhoven en geeft vanuit dat perspectief impulsen aan het vakgebied architectuur en stedenbouw. Door tentoonstellingen, symposia, workshops, debatten, excursies en lezingen nodigt het centrum geïnteresseerden en belanghebbenden uit om mee te denken over de verschijningsvorm van Eindhoven en de regio.

Het spreekt vanzelf dat het centrum gezien deze doelstelling en de positie in het architectuurnetwerk van Eindhoven is ingegaan op het verzoek van de gemeente. Er is hiervoor contact gezocht met de faculteit bouwkunde van de Technische Universiteit Eindhoven (TU/e). Het resultaat van deze samenwerking ligt voor u in de vorm van deze publicatie. Onderdeel daarvan is een onderzoek onder 45 beroepsbeoefenaren uit de kring van architecten, stedenbouwkundigen, landschappers, corporaties, welstand, onderwijs, monumentenzorg, gemeente, culturele instellingen, bouwmanagement, alsmede publicisten en studenten. Verder is door enkele gemeentelijke vertegenwoordigers informatie verstrekt over het architectuurbeleid van hun gemeente.

Deze publicatie, met de prikkelende titel *De ontphilipste stad*, werd samengesteld en geschreven door Kees Doevendans van de TU/e. Het is niet alleen een inspirerend betoog dat helder de kansen voor een Eindhovens architectuurklimaat schetst, maar ook een beeldend verhaal over een stad in beweging. Met name dit laatste aspect wordt fraai verbeeld door de foto's van Norbert van Onna die de hoofdstukken omlijsten. Frans Gijsbers (bestuurslid Architectuurcentrum Eindhoven) en Solange Beekman (afdelingshoofd Stedenbouw gemeente Eindhoven) gaven input en voorzagen de tekst van commentaar. Sandra Koppenol en ondergetekende (Architectuurcentrum Eindhoven) verzorgden de coördinatie, tekstredactie en de verwerking van de onderzoekgegevens.

Eindhoven, april 2009

Vesteda toren

hoofdstuk 1: de onthilipste stad

Er voltrekt zich een kentering in de tijd. Deze is duidelijk merkbaar in de stad Eindhoven. Het benoemen van deze kentering is gewaagd. Zo vallen de termen postmodern en postindustriëel, waarbij wellicht de term postmodern het minste kwaad kan: deze duidt op de periode na de moderniteit. Postindustriëel zou kunnen doen vermoeden, dat de industriële ontwikkeling er niet meer toe doet. Dat kan natuurlijk niet waar zijn, ook al verplaatst industriële productie zich naar andere landen en werelddelen en wordt het belang van een kenniseconomie benadrukt.

Essentieel voor de omslag van de moderne naar de postmoderne stad is het proces van globalisering. Men is tegenwoordig een lokale burger en een wereldburger, en elke stad merkt het effect van de mondiale culturele diaspora's die zich voltrekken. Er ontstaat een nieuw soort stedelijkheid, die niet gebonden meer is aan regio of natie.

Een ander proces, waaraan de term postindustriëel zijn inhoud zou kunnen ontleen, is de omslag van het Tweede naar het Derde Machinetijdperk (Reyner Banham). In het Tweede Machinetijdperk, grofweg twintigste eeuw, lag het accent op de technisch-industriële productie van machines en apparaten om het alledaagse leven te vergemakkelijken en van meer comfort te voorzien (de machine ten dienste van de mens). Het is de periode waarin de machine ons hele leven ging doordringen. De machine was zo'n allesbeheersend beeld, dat ook de stad en de woning als machines werden gezien, die op efficiënte wijze moesten functioneren. De stad was een machine waar de mens als ruwe grondstof werd ingestopt, hij zou er, zo werd verondersteld, gelukkiger uitkomen. Een omgeving moest zo rationeel, efficiënt en comfortabel mogelijk zijn. Het was de periode van de rationele en functionele stad.

In de daarop volgende derde fase ebt geleidelijk aan het idee van industriële vooruitgang weg en wordt de relatie tussen mens en machine complexer. Er is sprake van een interactieve relatie tussen mens en machine. In de tweede fase stond de bruikbaarheid van apparaten voorop, en het 'design' was daar op afgestemd. In de derde fase worden andere eisen gesteld aan het design. Het vraagt esthetische waarde op zichzelf. Producten zijn niet alleen meer bedoeld om in de lichamelijke behoeften van mensen te voorzien en comfort te bieden.

In deze nieuwe fase van ontwikkeling ligt een groter accent op diensten en kennis. De economie verandert deels in een zogenaamde kenniseconomie. Creativiteit neemt een toenemende plaats in naast de traditionele research. Algemeen wordt het belang van de creatieve of innoverende stad onderkend.

De hier in een notendop geschetste ontwikkelingen zijn zeker van toepassing voor Eindhoven. In veel opzichten typeert de term Brainport deze nieuwe fase. Brainport betekent immers dat Eindhoven is aangewezen als derde mainport van Nederland, naast Amsterdam en Rotterdam. Brainport houdt in: centrum van de kenniseconomie. De nieuwe fase van Eindhoven, met op de achtergrond de geschetste ontwikkelingen, willen wij aanduiden als het stadium van de *onthilipste stad*.

Philips is sterk verbonden met de ontwikkelingsgeschiedenis van Eindhoven. De geschiedenis van deze stad kan niet los worden gezien van de groei en ontwikkeling van dit bedrijf. Philips in Eindhoven was ook vooral verbonden met de tweede fase van het machinetijdperk. In die periode, waarin ook de industriële productie in Eindhoven was geconcentreerd, ontwikkelde Eindhoven zich tot een soort *company town*. Deze uitdrukking klinkt wellicht 'beperkend', maar is niet zo bedoeld. Integendeel. Vanuit deze company town is een sterke impuls uitgegaan die mede het aanzien van de wereld heeft doen veranderen door een krachtige innovatieve stroom van moderne elektronica. Geleidelijk aan is Philips in het derde stadium van ontwikkeling gekomen. Het bedrijf is geglobaliseerd, nieuwe relaties tussen mens en machines worden geëxploreerd (met name IT, spelletjes, internet, medische apparatuur) en nieuwe vormen van design worden ontwikkeld.

High Tech Campus

De geglobaliseerde wereld is een onomkeerbaar gegeven geworden en dit is niet zonder problemen. Gevolg is, dat we weinig greep meer hebben op de ontwikkeling van steden. Economische en technologische ontwikkelingen elders in de wereld hebben grote invloed op het gedrag van bedrijven, de mobiliteit, het wonen, in de eigen stad en regio. Om deze reden is nagenoeg alle productie van Philips verdwenen uit de stad Eindhoven (uitbesteed resp. verplaatst naar Azië, China, Oost Europa) en is het hoofdkantoor gevestigd in Amsterdam om redenen van prestige, 'branding' en natuurlijk de aanwezigheid van Schiphol.

Ook al is de stad ontploopt, in Eindhoven blijft vooralsnog de High Tech Campus over. En dat is geen kleinigheid! Philips heeft een parel nagelaten. 8000 werknemers, gemiddelde leeftijd minder dan 30 jaar, 60 nationaliteiten, 30 bedrijven die er zich inmiddels na het opengooien van de Philips-hekken gevestigd hebben, 30 % vrij onderzoek. Philips is nog de volledige eigenaar van het gebied en de gebouwen, houdt toezicht op de hoogwaardige ruimtelijke ontwikkeling en investeert nog steeds. Niet onlogisch, omdat nog steeds nieuwe patenten worden ontwikkeld die leiden tot productie of verkocht worden aan andere bedrijven. De juridische afdeling is zeer omvangrijk ten behoeve van de handel in kennis. Het merendeel van de jonge werknemers woont bij voorkeur in het centrum van Eindhoven of van andere steden.

De High Tech Campus is een knooppunt in een wereldwijd netwerk, maar door zijn situering aan de rand van stad en rechtstreekse ontsluiting aan de A 58 anderzijds ook een 'niet-plaats'. De campus is gebouwd volgens een strak beeldkwaliteitplan in de vormtaal van de modernistische architectuur. De hoogwaardige kenniswerkers uit alle delen van wereld, doen onderzoek in clean-rooms in gebouwen gesitueerd in een groene ecologische omgeving met als belangrijkste doel nieuwe patenten en producten te ontwikkelen.

Belangrijk onderdeel van High Tech Campus is het gebouw De Strip, dat de belangrijkste gemeenschappelijke faciliteiten voor de werknemers van de campus huisvest, zoals vergader- en ontmoetingsruimten, presentatiezalen, kantines, etc. het gebouw staat symbool voor het concept van Open Innovatie, zoals dat op de High Tech Campus wordt toegepast. Het gebouw De Strip is niet alleen architectonisch een interessant object, het geeft ook aan hoe belangrijk architectuur kan zijn voor het realiseren van gewenste processen.

Strijp S

Naast de High Tech Campus kan ook Strijp S als symbool worden gezien voor de veranderingen die zich in Eindhoven voltrekken. Ooit was dit gebied symbool en werkelijkheid van het Tweede Machinetijdperk, nu is het er alleen nog symbool van en moet het de werkelijkheid worden van het tijdperk van de creatieve, innoverende stad.

Collectieve herinnering

Een ontploopte stad betekent enerzijds een verarming, anderzijds een zekere bevrijding. De stad Eindhoven zal zich gedreven moeten weten door een nieuwe ambitie, los van Philips, niet langer onder het regime van een company town, maar ook met de geschiedenis van Philips als te koesteren traditie. Eindhoven is een stad van de negentiende eeuw, tot ontwikkeling gekomen in de twintigste eeuw, en heeft zijn belangrijkste geschiedenis in die periode. Ook veel van de architectuur uit die periode behoort tot de collectieve herinnering van de stad. De oude productiegebouwen worden hergebruikt voor wonen, recreatie, cultuur, kantoren, onder de noemer van Brainport, creatieve en innovatieve stad, etc.

Maar de merken Brainport en Design Capital zullen het nooit van het merk Philips kunnen winnen, daarvoor heeft Philips te veel betekend en invloed gehad op de wereldcultuur. Laat overal waar het kan in Eindhoven het Philips-logo en de naam Philips aanwezig blijven. Daaraan zal de stad blijvend prestige kunnen ontleenen. Maar die traditie moet worden aangevuld met de architectuur van een volgend stadium.

Technische Universiteit Eindhoven en Brainport

hoofdstuk 2: positiebepaling eindhoven

2.1 Brainport en Design Capital

Eindhoven is een ambitieuze stad. Die ambitie is gegeven met Eindhoven als de vijfde stad van het land, maar ook vanuit de Philips-periode: een speler op de wereldmarkt. Met het oog op de toekomst hanteert Eindhoven twee met elkaar verweven ambities: Brainport en Design Capital. Deze ambities, die historisch zijn geworteld in de Philips-periode, drukken een nieuwe positiebepaling van de stad uit.

Smart City

Veel steden hebben zich beijverd om het predicaat 'creatieve stad' te mogen voeren. Daarbij werd vaak gerefereerd aan het werk van Richard Florida. Volgens stedenbouwhistoricus Peter Hall kenmerkt een creatief en innovatief stedelijk milieu zich door een bepaalde levensstijl, de aanwezigheid van kennis, communicatie, uitwisseling; door verschillende competentievelden: naast technologie ook design en een diversiteit aan milieus. Maar ook vallen creatieve steden op door een besef dat er een ambitie is, die nog niet is gerealiseerd. Een culturele spanning tussen ideaal en werkelijkheid, een zekere ontevredenheid. Onvrede, een onbalans tussen wat er is en wat zou kunnen (wensen, behoeften) en een toestand van vrijheid, niet te veel regie; instabiliteit; tolerantie.

Volgens Florida is een creatieve stad een stad met een hoog percentage hoogopgeleide kenniswerkers, ontwerpers, architecten, ingenieurs, wetenschappelijk onderzoekers, onderwijspersoneel en medici. De aanwezigheid van een dergelijke 'elite' zorgt voor cultureel kapitaal en maakt een stad aantrekkelijk voor op innovatie gerichte bedrijven. Statistische analyse zou duidelijk kunnen maken dat Eindhoven hoog scoort als creatieve stad. Maar ook is duidelijk dat Eindhoven niet het volledige aanbod aan cultuur kan bieden en niet de metropolitaanse levensstijl heeft, zoals andere grote steden, in Nederland zoals Amsterdam. De creatieve cultuur van Eindhoven heeft een specifiek karakter. Waar Amsterdam zich bijvoorbeeld kenmerkt door een alfa-gamma-cultuur, zal Eindhoven zich met name kenmerken door een beta-cultuur.

Van de creatieve stad bestaan vele varianten. Zo wordt ook gesproken over *lerende stad*. Deze stad is strategisch, creatief, verbeeldend, intelligent; ziet competitie in het schijnbaar onbetekenende, verandert zwakheden in sterkten, maakt iets uit niets, aldus Charles Landry. Deze stad investeert in onderwijs, doorbreekt institutionele sferen en ambtelijke compartimenten, en bevordert reflectie in het geval van een 'gebrek aan (historische) kwaliteiten'.

Veel van de genoemde kenmerken worden samengavet in het begrip *smart city*. Het begrip geeft een aantal gelaagdheden aan van de postmoderne stad, die van toepassing zijn voor Eindhoven, te weten:

- Een intelligente stad door toepassing van ICT, genetwerkte infrastructures ten behoeve van economische en politieke efficiëntie en het mogelijk maken van sociale, culturele en stedelijke ontwikkeling.
- Stedelijk-economische ontwikkelingen door een hechte samenwerking van overheid, bedrijfsleven en kennis- en onderzoekscentra (in Eindhoven: Triple Helix).
- Aanwezigheid van creatieve en culturele industrie, kennisontwikkeling en onderwijs, artistieke broedplaatsen, Design & Research ('Open Innovatie').
- Aandacht voor sociaal kapitaal: het stimuleren van sociale relaties en netwerken als innovatieve verbanden in de samenleving.
- Sociale, economische en ruimtelijke *duurzaamheid* als essentiële ambitie van de stad.

Deze lagen van de smart city vormen niet een gegevenheid, maar wel een opgave aan de stad, waarin ook architectuur en stedenbouw participeren met een veelheid aan actoren: overheid, private partijen, middenmaatschappelijke instituties, bewoners.

Research centre

Tegen deze algemene achtergrond als smart city kan Eindhoven meer in het bijzonder worden getypeerd als *research pole*. De Urban Audit (ECOTEC Research and Consulting, 2007) geeft een overzicht van de betekenis en rol van steden in Europa. Een hoofdingeling is die naar *leading international hubs, specialized poles en regional poles*. Hierbinnen worden weer subcategorieën onderscheiden. Richten we ons op de drie Nederlandse mainports, dan valt Amsterdam als *leading international hub* in de subcategorie knowledge hub. Rotterdam en Eindhoven vallen in de categorie *specialized poles*, respectievelijk als gateway en *research centre*. Een dergelijk research centre kenmerkt zich door een grote hoeveelheid R&D-ondernemingen. Deze ondernemingen opereren internationaal. In Eindhoven is dit voornamelijk de hightech-industrie. Dit wordt gezien als de *niche* van Eindhoven.

Secondary city

De categorie waarin Eindhoven wordt geplaatst, lijkt te corresponderen met een type stad dat in de literatuur wordt aangeduid als een *secondary city*. Dat is een stad die niet voorkomt in de 'rankings' van wereldsteden, maar door zijn nichekarakter wel een rol speelt in de wereldeconomie.

Jerome Hodos (2007) definieert *secundaire steden* aan de hand van een aantal aspecten. Bedrijven in een dergelijke stad kenmerken zich door een industriële achtergrond, hebben zich uitgebreid naar andere landen, maar de activiteiten in de secundaire stad blijven de belangrijkste. Zij opereren internationaal in een nichemarkt, vaak gevormd door enkele grote bedrijven, waarop startende bedrijven hun aansluiting vinden. Bedrijven in een secundaire stad staan bekend om de innovaties die zij doen. Wat dit betreft is Eindhoven een 'star niche player'. (Van Winden et al, 2007)

De secundaire stad presenteert zich binnen zijn niche als expert ten opzichte van andere steden, zowel op nationaal als internationaal niveau. De inwoners en het bestuur van de stad voelen zich aangetrokken tot de specialisatie van de stad en de daarmee verkregen internationale status. Om zich te handhaven als secundaire stad en te klimmen op de internationale ladder van de hiërarchie van steden, zal een secundaire stad projecten en activiteiten moeten starten die internationaal georiënteerd zijn, nieuwe specialiteiten creëren, en zichzelf wapenen tegen uitdagers. Men dient zich internationaal te blijven profileren. Dit betekent dat de steden moeten blijven investeren in het creëren van activiteiten zowel binnen als buiten de niche.

Tot slot

Een innovatieve en creatieve cultuur als dynamiek voor een kenniseconomie is niet alleen de ambitie van Eindhoven. Het geldt ook voor Amsterdam, voor Rotterdam, de andere twee mainports. Voor Amsterdam is een creatieve cultuur en culturele economie een vanzelfsprekendheid. Voor Rotterdam ligt dat gecompliceerder, deze stad is nog steeds 'ge-havend' en ondervindt zowel de voor- als de nadelen van de haven, niet per se immers een motor voor een kenniseconomie. Eindhoven heeft een zeer gunstig uitgangspunt, met name door de High Tech Campus, de vele hightech bedrijven in de regio, maar ook door de aanwezigheid van de TU/e als toonaangevende technische universiteit, inclusief twee ontwerpfaculteiten in de vorm van Bouwkunde en Industrial Design, alsmede de Design Academy Eindhoven. Ligt de kracht van Eindhoven in de hightech niche dan kan architectuur een middel zijn om de innovatieve en creatieve cultuur van de stad te complementeren. Architectuur kan ook een brug slaan tussen ontwerp (design) en techniek.

2.2 Eindhovense moderniteit

Betrokkenheid op de toekomst van de stad mag ons het verleden, de geschiedenis van de stad, niet doen vergeten. Ook als het om architectuur en stedenbouw gaat. Hoewel Eindhoven wel wordt aangeduid als een 'stad van de negentiende eeuw' en dus de monumentale historie mist van een traditionele stad, kent de stad een zeer interessante architectonische en stedenbouwkundige moderniteit. Deze vangt aan met het baanbrekende werk van ste-

denbouwkundige en planoloog J.M. de Casseres en eindigt met het Cityplan van de architecten Van den Broek en Bakema. Tussen dit begin en einde heeft zich een moderniteit ontwikkeld, waarbinnen ook de Philips-gebouwen een markante rol spelen.

Het structuurplan van J.M. de Casseres (1930)

J.M. de Casseres (Bosma 2003) was de heroïsche figuur die in het eerste kwart van de twintigste eeuw probeerde de nieuwste internationale inzichten in stedenbouw en planning in Eindhoven ingang te doen vinden. Dat stuitte op de bestaande cultuur. Met Philips als bondgenoot, het bedrijf dat ook volgens moderne inzichten zijn bedrijfsprocessen inrichtte (inclusief de architectuur van zijn gebouwen), kwam er een doorbraak.

Belangrijke gedachte bij De Casseres was, dat de stedenbouw niet langer een onderdeel was van architectuur, maar zijn eigen grondslag had, vooral in de sociologie. De ontwikkeling van een stad kon ook niet meer op zichzelf worden bekeken, waar was onderdeel van regionale planning.

Zijn Algemeen Uitbreidingsplan voor Eindhoven probeerde een verbeelding te zijn van de gevolgen van de opkomende industrialisatie. Daarbij constateerde hij dat er een contrast was tussen de statische streek en de dynamische regio. Zo stond de oprukkende industrie en verstedelijking in contrast met de leegloop van vele agrarische gebieden, waren er de moderne stedenbouwkundige opvattingen contra de parochie als structurerend element, en was er het universele tuinstadmodel tegenover het streekeigen Brabantse dorp.

Het gemeentelijk uitbreidingsplan ging samen met uitbreidingsplannen van de omliggende dorpen; dit gewestelijk plan volgde het model van het 'spinnenweb'. De belangrijkste onderdelen van dit Algemeen Uitbreidingsplan Eindhoven waren:

- Twee hoofdzaken: ligging van wegen te land en te water en open ruimtes
- Een harmonisch groensysteem
- Sportvelden liggen gedecentraliseerd per wijk
- Stadion met sportpark tussen Dommel en Tongelreep als aderen in het groensysteem + secundair groensysteem dat de stad dooradert
- De ligging van begraafplaatsen
- Een goed verkeersnet met ringweg
- Geen toepassing strokenbouw

Cityplan

Vormt het plan van De Casseres het begin van de Eindhovense moderniteit, het einde wordt ingeluid als de stad door middel van het *Cityplan* probeert een nieuw stadshart te creëren (Schippers, Bosman, Doevendans 2007). Dit *Cityplan* van de architecten J. van den Broek en J.B. Bakema (we spreken over de periode 1967 – 1970) is wel aangeduid als het 'modernste ontwerp' voor de stad. Het plan beoogde een vervanging te zijn van het oude centrumgebied van Eindhoven. Kern van het plan was een ribgebouw en hoogbouw, het plan moest plaats bieden aan winkels en kantoren.

Het *Cityplan* wilde de tijdgeest tot uitdrukking brengen. Maar niet alleen was het plan uitdrukking van de geest van de vooruitgang en moest het mensen samenbinden en gemeenschap bevorderen, het plan wilde ook een antwoord zijn op de allure van de grootschalige en moderne ogende bedrijfsgebouwen van Philips. De binnenstad immers kenmerkte zich nog veelal door de kleinschaligheid van de traditionele nederzettingen.

Maar het *Cityplan* kwam er niet, het strandde door inspraakprocedures in een bestuurlijk moeras. De periode na het *Cityplan* markeert een omslag in het stedenbouwkundig denken, te weten het afscheid van het tabula-rasadenken, de omslag van lineair en productmatig denken naar organisch, meerlagig en procesmatig: van planning als regen-

teske blauwdruk naar een controleerbare werkwijze met raadpleging van de betrokkenen in verschillende fasen van het planproces.

Gemeentelijk stadsconcept

Op de achtergrond van deze moderniteit is vanuit de dienst stadsontwikkeling gewerkt aan een stadsconcept dat de laatste decennia de basis vormde voor het ruimtelijke beleid. Sinds 1992 heeft Eindhoven zich gericht op het met prioriteit aanpakken van een drietal zones. Dit zijn de Westcorridor; de Dommelzone en het Centrumgebied. Deze onderverdeling van de stad in drie zones vormt een aanzet tot een *gebiedsgerichte benadering*. (Van Dijk, 2007, zie ook hoofdstuk 3).

De zones gelden als ruimtelijk model en ordenend principe. In de verschillende zones kunnen ‘karakteristieke projecten’ worden ontwikkeld. Op die manier wordt de stad als een ‘project van projecten’ georganiseerd. De introductie van het schema ‘activiteiten versus rust’ betekende een afscheid van het traditionele radicaalconcentrische model van de stad, waarin alle stadsdelen gelijkwaardig waren. De vraag is vervolgens welk ruimtelijk model hiervoor in de plaats komt. Wat dit betreft wordt opgemerkt, dat de werkelijkheid weerbarstiger is dan het model. In stad en de regio tekenen zich aanvullende structuren af: ‘nieuwe gebieden of knopen zijn in opkomst’.

Netwerkstad

Het Uitbreidingsplan van De Casseres was een ‘unitair plan’, waarin de belangrijkste stedenbouwkundige componenten (wonen, groen, infrastructuur etc.) op samenhangende wijze werden geregeld. De stad was een ‘eenheid’. Het stedelijk model van de ‘post... stad’ is niet alleen de stad als een ‘project van projecten’. Geleidelijk aan ontwikkelt Eindhoven zich tot een stedelijk veld met de morfologie van de polinucleaire netwerkstad, met als casco een netwerk van knooppunten, corridors en enclaves.

2.3 Postmoderne stedelijke cultuur

De unitaire stad weerspiegelde de samenleving in de industriële periode, de fase van het geloof in de vooruitgang door wetenschap, techniek en industriële productie, een geloof zeer toepasselijk voor de stad Eindhoven. In die fase was er een gemeenschappelijke ambitie, het bouwen aan de nationale verzorgingsstaat met een sterke rol voor de overheid. Vaak is gewezen op het utopische karakter dat achter dit samenlevingsproject schuil ging, en de rol die architectuur en stedenbouw daarin als wezenlijke factor spelen.

Van collectieve naar individuele verbeelding

De coherentie van ambities, doelstellingen etc. van de moderne tijd was een vorm van *sociaal-culturele verbeelding*. Deze collectieve verbeelding echter, is in de ‘post...fase’ weggevallen. Door verschijnselen als globalisering ontstaat een culturele complexiteit, die niet langer wordt gekenmerkt door een duidelijk collectief idee. Ieder individu is op zijn eigen individuele verbeelding aangewezen, ook al omdat hij of zij steeds minder tot bepaalde sociale instituties, zoals verenigingen, kerken, vakbonden etc., behoort. In dit verband is wel de term ‘stuifzandsamenleving’ gebruikt. Deze term voor een veranderende samenleving duidt op een nieuwe sociale morfologie. De vertrouwde civil society – in Eindhoven ook in hoge mate gevormd door de stad als company town- is weggevallen. De term ‘netwerk’ is ook hier een populaire metafoer om aan te geven op welke wijze mensen tegenwoordig met elkaar verbonden zijn.

Culturele complexiteit en consumentisme

De instroom van mensen uit verschillende culturen (wereldwijde massamigratie) heeft grote invloed op het karakter van de samenleving. Er ontstaat een culturele complexiteit die zich ook uitdrukt in alledaagse sociale praktijken en consequenties heeft voor architectuur en stedenbouw, die ruimte moet bieden voor deze praktijken. Daarnaast is sinds de jaren zestig van de vorige eeuw een brede middenklasse ontstaan, die het eigenlijk aan niets leek te ont-

breken: toenemende materiële welvaart, scholing en ontwikkeling. Het is niet in de laatste plaats de firma Philips geweest die het leven van deze groep van groot comfort heeft weten te voorzien door op industriële wijze goede en betaalbare elektronische producten te vervaardigen.

Deze maatschappelijke fase correspondeert met het Tweede Machinetijdperk.

Nu echter, zijn we in een volgende fase beland: die van het *hyperconsumentisme*. Consumeren geschiedt niet alleen om in noodzakelijke alledaagse behoeften van (lichamelijk) comfort te voorzien, maar heeft ook als doel zich te kunnen onderscheiden van anderen en, zo stelt de cultuursocioloog Gilles Lipovetsky, individuele illusies na te jagen. 'Subjectieve keuzes' zijn in de plaats gekomen voor 'objectieve vooruitgang'. Door hyperconsumentisme geeft de mens vorm aan zijn individuele verbeelding, ook in zijn alledaagse woonomgeving.

Het gaat niet om een negatief of positief oordeel over dit verschijnsel, het is een gegeven: de stad wordt het toneel van de belevenis- of ervaringseconomie en is een plaats voor hyperconsumentisme, voor (fun)shopping, leisure, recreatie, evenementen, etc. In de literatuur worden verschillende namen gebruikt om eventuele gevolgen in architectonische en stedenbouwkundige zin aan te duiden. Het kan leiden tot generaliserende *non*-architectuur, maar ook tot thematisering en 'imagineering' van de gebouwde omgeving. Een ontwikkeling die wordt aangeduid met de term 'disneyficatie'.

Hogere en populaire cultuur

Naast een veelkleurige 'multicultuur' en een brede middenklasse tekent zich in de sociale morfologie van de stad ook een 'culturele elite' af, bestaande uit hoogopgeleide *kenniswerkers*. Deze maatschappelijke groep, ook wel aangeduid als de 'creatieve klasse' is essentieel voor een stad die een centrum van de kenniseconomie wil zijn. Uitgaande van deze groep wordt gemakkelijk een associatie met hogere cultuur gelegd: kunst, toneel en theater, muziekuitvoeringen et cetera vormen noodzakelijke faciliteiten. Deze hogere cultuur wordt in Eindhoven onder andere vertegenwoordigd door het Van Abbemuseum, Muziekcentrum Frits Philips, Parktheater, Plaza Futura, etc.

Maar Eindhoven heeft ook een opvallende populaire cultuur, te weten het aanbrengen van graffiti en het plakken van stickers. Zonder oordelen over voorgaande voorbeelden, moet worden gesteld: cultuur is niet alleen het product van en voor een artistieke of intellectuele klasse, cultuur is ook pop- en jeugdcultuur (vertegenwoordigd door de Effenaar, MU, en het Klokgebouw op Strijp S), de alledaagse openbare ruimte, en zijn sportvoorzieningen voor alle maatschappelijke groepen.

Visuele en materiële cultuur van de stad

Architectuur- en stedenbouwbeleid moet aandacht hebben voor de cultuur van het alledaagse leven in al zijn verscheidenheid. 'Respect en aandacht voor deze alledaagse ervaringen zijn de eigenlijke bouwstenen voor de stedelijke gemeenschap' (Sharin Zukin). Met name de inrichting en vormgeving van de openbare ruimte verdient in dit opzicht prioriteit.

Naast aandacht voor de algemene openbare ruimte door de gemeente zouden ook grotere instituties die zogenaamde *institutionele ruimte* in eigendom hebben en beheren (bijvoorbeeld TU/e, zieken- en verzorgingshuizen, Fontys, etc.) deze ruimte moeten zien als onderdeel van de stedelijke openbare ruimte en door de kwaliteit van inrichting een bijdrage leveren aan de stedelijkheid van Eindhoven.

Architectuur als vorm van *hogere cultuur* is slechts een beperkte visie. Het gaat niet alleen om bijzondere architectonische objecten van vooraanstaande architecten, om representatieve gebouwen van de overheid of bedrijven. Dat zou een tamelijk klassieke architectuuropvatting inhouden. Een meer voor de hand liggende interpretatie is om bij architectuur uit te gaan van de 'visuele en materiële cultuur van de stad'. Het kan daarbij gaan om alle objecten in de stad, hun positionering en onderlinge relatie in de openbare ruimte en de wijze waarop deze door mensen met

verschillende sociale en culturele achtergronden, in een pluriforme samenleving, worden gebruikt, beoordeeld en gewaardeerd.

In de totstandkoming van stedelijke cultuur spelen vele groepen bewoners en gebruikers van de stad een rol. Zij maken de stad met hun verschillende leefstijlen veelzijdig en kleurrijk en drukken hun stempel op de alledaagse architectuur van de stad, inclusief de 'broedplaatsen' en 'creatieve humuslaag', die niet is voorbehouden aan de exclusieve groep van kenniswerkers. Maar een dergelijke brede visie op architectuur en stedenbouw mag nooit betekenen dat er op cruciale plekken in de stad geen architectonische hoogstandjes van vooraanstaande architecten verrijzen.

Samenvatting positionering Eindhoven

Eindhoven als stad in transitie, als een onthilpste stad, komt in dit hoofdstuk te voorschijn als een vooraanstaande en ambitieuze *secundaire stad*. Als research centre is het een star-niche player met een eigen innoverende en creatieve cultuur; een smart city met een rijke, industrieeltechnologische traditie, maar ook met daarop geënte toekomstambities als Brainport en Design Capital. Vanuit die rijke traditie is ruimtelijk een eigen *Eindhovense moderniteit* ontstaan met cultuurhistorische betekenis.

Een versterkt architectuur- en stedenbouwbeleid en – klimaat is voorwaarde voor een ambitieuze stad als Eindhoven. Een beleid dat zich zowel richt op kwaliteit in specifieke zin ('architectuur van allure'), maar ook op architectuur, stedenbouw en openbare ruimte als bedding voor het alledaagse leven, uitgaande van de hedendaagse culturele rijkdom van de stad.

Philipsdorp

hoofdstuk 3: lokaal en nationaal architectuurbeleid

Gemeentelijk architectuurbeleid kent een aantal dominerende instrumenten en uitgangspunten, zoals prijzen en prijsvragen voorlichting en educatie (architectuurcentra) en manifestaties. Enkele gemeenten kennen een stadsarchitect of architectonisch of stedenbouwkundig supervisor. Gangbare instrumenten zijn het beeldkwaliteitplan en natuurlijk welstand en monumentenzorg, waarbij wordt aangedrongen op heldere procedures. Toenemende aandacht gaat naar de openbare ruimte, vaak in relatie tot beeldende kunst. Hierna wordt verslag gedaan van het architectuurbeleid van de gemeenten Tilburg, Rotterdam, Groningen en Eindhoven. Ook wordt het landelijke beleid kort besproken.

3.1 Gemeentelijk architectuurbeleid

Tilburg

Deze stad heeft in 1996 de nota *Tilburg geeft vorm aan zijn identiteit* gepubliceerd. De nota is nog steeds geldig als architectuurnota voor de stad. De gemeente voelt de behoefte tot een actualisering te komen, maar door noodzakelijke prioriteitskeuzen is dit nog niet gebeurd. In de nota wordt aangegeven dat in een periode dat een stad snel groeit en verandert haar identiteit op het spel staat. Het doel van gemeentelijk architectuurbeleid is dan ook de aanpak van deze uitdaging.

Om zicht te krijgen op de specifieke kwaliteiten van Tilburg is een uitgebreide historisch-morfologisch studie uitgevoerd die de gemeente in de jaren 1993 – 1996 in de vorm van drie boeken heeft doen verschijnen (*Stadsvorm Tilburg*, respectievelijk: *Historische ontwikkeling; Ontwikkeling 1975 – 1995; Stadsontwerp en Beeldkwaliteit*). Het Beeldkwaliteitplan Tilburg, resultaat van dit onderzoek vormt het instrument waarmee bestaande kwaliteit geëvalueerd kan worden en nieuwe kwaliteit gegenereerd. Uitgangspunt van dit beeldkwaliteitplan is, dat Tilburg een moderne stad wil zijn met respect voor zijn (cultuur)historie. Het eigen karakter van de verschillende deelgebieden in de stad moet worden versterkt, terwijl grote assen en knooppunten voor samenhang en herkenbaarheid zorgen. In het verlengde van de visie op de stadsvorm en de samenwerking van de deelnemende partijen zijn de instrumenten, onderscheiden naar stedelijke cultuur en ruimtelijke ordening, beschreven die de visie moeten helpen realiseren.

In 2004 is een omvangrijke welstandsnota vastgesteld die nauw aansluit bij het Tilburgse architectuurbeleid zoals dat is verwoord in bovengenoemde publicatie uit 1996. welstandszorg wordt in het architectuurbeleid gezien als een onmisbare schakel in de keten van instrumenten die ingezet kunnen worden voor het waarborgen van ruimtelijke kwaliteit van en in de stad. Men heeft gestreefd naar grotere objectiviteit door duidelijkheid vooraf over de toetsingcriteria (gedetailleerde, inhoudelijke welstandsparagrafen), de interpretatie van deze criteria en de verankering aan het stedenbouwkundige beleid.

Verder beoogt men niet alleen een bestuurlijk kader te bieden voor een wettelijke taak, de welstandstoetsing, maar ook stimulerend te zijn voor het ruimtelijk kwaliteitsbesef bij de ontelbare particuliere opdrachtgevers in het bouwproces. Benadrukt wordt dat het begin van ruimtelijke kwaliteit ligt bij een goede architectenkeuze. De gemeente heeft bij haar eigen bouwprojecten (sporthallen, zwembaden, wijkcentra) een voorbeeldfunctie. Dat geldt ook in de publiekprivate samenwerkingsverbanden.

Men heeft niet gekozen voor een stadsbouwmeester maar voor een commissie als uitvoerder van de welstandsviëstaak. In gevallen waarin het ambitieniveau van het plan daarom vraagt, wordt gewerkt met supervisors en/of kwaliteitsteams die actief de doorvertaling van de wenselijke kwaliteiten in bouw en inrichtingsplannen sturen, bewaken en deze doorgeleiden naar de welstandstoetsing.

In 2005 is de *Ruimtelijke structuurvisie 2020*, dat een beeld schetst van Tilburg als stad van contrasten, door de gemeenteraad vastgesteld. Het leidend thema ‘Stad van contrasten’ vormt de basis voor een visie op de ruimtelijke ontwikkeling van de stad en hiervan afgeleid het ruimtelijk beeld in de toekomst. De relevante speerpunten hiervoor zijn:

- 1 Het buitengebied van Tilburg is gevarieerd en wordt behouden en verder versterkt.
- 2 Primair wordt de invulling van de verstedelijkingsopgave gezocht in het bestaand stedelijk gebied.
- 3 De kenmerkende ruimtelijke structuur van oude linten en historische driehoekige pleinen blijft altijd herkenbaar.
- 4 De noodzakelijke intensivering van het stedelijk gebied mag niet ten koste gaan van de groenstructuur in de stad.

In het verlengde van de structuurvisie is in 2006 is de ‘Handreiking Hoogbouw’ vastgesteld. Deze beperkte en vooral praktische nota doet uitspraken over de betekenis en meerwaarde van hoogbouw (hoger dan 15 m) en definieert criteria voor de toepassing zoals bijdrage leesbaarheid van de stad, inpasbaarheid, bijdrage draagvlak voorzieningen en openbaar vervoer, functiemenging, en ruimtelijke kwaliteit.

Rotterdam

Deze stad heeft veel aandacht besteed aan architectuur. Bekend zijn enkele internationale AIR-manifestaties waaraan vooraanstaande architecten hun medewerking verleenden. Men wist het Nederlands Architectuur Instituut en Berlage Instituut naar zich toe te trekken, en men bouwde aan een nieuwe skyline. Projecten als de Erasmusbrug en Kop van Zuid trokken veel aandacht. Kortom, een zeer bewust architectuurbeleid om de stad aantrekkelijker te maken en in de aandacht te brengen.

Op de website van de gemeente is een speciaal hoofdstuk Architectuur opgenomen. Daarin wordt informatie gegeven over (1) het ontstaan en de ontwikkeling van Rotterdam als architectuurstad (een soort architectuur- en stedenbouw geschiedenis van de stad; (2) een overzicht van gebouwen en projecten die representatief zijn voor de architectuur van de stad naar gebruikstypologie en periode; (3) een overzicht van personen die een beeldbepalende rol hebben gespeeld in het huidige uiterlijk van de stad (een alfabetisch overzicht van personen en groepen met beschrijving; en (4) een verwijzing naar een agenda van architectuurmanifestaties en activiteiten.

In 2007 is een *Stadsvisie* vastgesteld. Daarin worden gewenste ontwikkelingen tot 2030 geschetst om verder te bouwen aan Rotterdam als ‘internationale stad aan de rivier’. De stad wil nog aantrekkelijker worden voor bedrijven, bewoners en bezoekers. In de Stadsvisie treffen we de volgende missie aan: ‘Om een nog grotere rol van betekenis te spelen in de internationale concurrentiestrijd tussen stedelijke regio's, moet Rotterdam een strategie volgen die gericht is op de ontwikkeling van de kennis- en diensteneconomie en die zorgt voor een aantrekkelijk woon- en leefklimaat voor hoogopgeleide en creatieve werkers.’ Deze missie berust op twee pijlers: bouwen aan een sterke economie (meer werkgelegenheid) en aan een aantrekkelijke woonstad (evenwichtiger bevolkingssamenstelling). Voor dit laatste is het nodig, dat selectieve migratie wordt tegengegaan: ‘op dit moment verlaten veel hoog opgeleiden de stad terwijl de instroom van veelbelovende jongeren en starters deze uitstroom niet compenseert. De oorzaak is dat het aanbod van woningen en woonmilieus onvoldoende aansluit op de vraag.’

Binnen deze hoofdlijnen van beleid is een aantal kernbeslissingen geformuleerd. Men wil bouwen en groeien binnen de bestaande stad en kiest voor ‘de haven, de kansrijke economische groeisectoren, populaire woonwijken en de moderne binnenstad aan de rivier’ als zogenaamde pilaren. De beleidslijn ‘sterke economie’ wordt vertaald naar (1) het versterken van kennis en innovatie, (2) voorzieningen en vrije tijd (om meer bezoekers voor langere tijd naar de stad te trekken) en (3) ruimte voor bedrijvigheid. ‘Een aantrekkelijke woonstad’ betekent dat men 56.000 woningen op binnenstedelijke locaties wil realiseren en woonmilieus van sterke wijken uit wil breiden om meer bewoners met midden en hoge inkomens naar de stad te trekken. Onder het kopje ‘randvoorwaarden’ wordt gesteld:

‘Behalve een gezonde economie en goede behuizing is een goede kwaliteit van de openbare ruimte belangrijk. Er wordt extra geïnvesteerd in aantrekkelijke groenstedelijke, rustig stedelijke en centrumstedelijke woonmilieus. Bijzondere architectuur en herontwikkeling van erfgoed worden daarbij ingezet als katalysator. Niet alleen het groen wordt verbeterd, ook het water krijgt een belangrijke functie. Nieuwe plannen omtrent het waterbeheer verbeteren de algemene leefkwaliteit en worden ingezet om in te spelen op de klimaatveranderingen.’

Na de stadsmissie, de hoofdlijnen en kernbeslissingen te hebben vastgesteld volgt een gebiedsuitwerking. Drie gebieden worden onderscheiden die elk hun eigen strategie vragen. Vervolgens zijn binnen deze gebieden 13 zogenaamde VIP-projecten aangewezen om de doelstellingen te realiseren. Van deze projecten wordt een beschrijving gegeven, een planning gegeven en worden betrokken partijen benoemd. ‘Om deze gebieden te ontwikkelen gaat de gemeente Rotterdam een langdurige samenwerking aan met marktpartijen, deelgemeenten, corporaties en andere overheden. Tezamen gaan zij Rotterdam een nieuw maar herkenbaar gezicht geven.’

Ook is er een advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur *Meer cultuur in de architectuur* (2006). Men vraagt zich af: ‘Verdient de stad het predicaat architectuurstad?’ Er worden tien aanbevelingen voor het architectuurbeleid van de gemeente gedaan. De aanbevelingen kunnen worden gelezen als een pleidooi voor de stelling *meer cultuur in de architectuur*. Deze aanbevelingen hebben betrekking op en bepleiten:

- 1 Goed opdrachtgeverschap
- 2 Ambities van bestuurders
- 3 Maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef van alle partijen
- 4 Ruimte voor eigenzinnigheid van de architect
- 5 Het verleden als inspiratiebron
- 6 Aandacht voor de openbare ruimte
- 7 Welstand als instrument om mee uit te dagen en te inspireren
- 8 Aanstellen stadsbouwmeester
- 9 Voorkeursbeleid voor jonge Rotterdamse ontwerp bureaus
- 10 Ontwikkelen van een ‘Rotterdamse aanpak’ in een aantal excellente projecten en toetsen van bovenstaand in een aantal projecten.

Groningen

Het lokale overheidsbeleid met betrekking tot architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur van deze stad is vastgelegd in de nota *Tekenen voor de Stad* (2006).

Veel waarde wordt gehecht aan stedenbouw. Dit vanuit Koolhaas’ motto: ‘stedenbouwers creëren kansen waardoor architecten kansen krijgen om te creëren’.

In de nota wordt geconstateerd, dat de invloed van de nationale en lokale overheid op het bouwproces afneemt ten gunste van andere partijen, zoals grondbezitters, investeerders, projectontwikkelaars en woningcorporaties. Desondanks houdt de gemeentelijke overheid de publieke verantwoordelijkheid voor wat er binnen haar grenzen gebeurt; ze moet ‘garant blijven staan voor de ruimtelijke en sociale samenhang van de inrichting van de stad’.

Op basis van die verantwoordelijkheid wil de gemeente activiteiten ontplooiën met als doel zowel vakwereld als publiek te betrekken bij de architectuur (inclusief stedenbouw, infrastructuur en landschap) van de stad.

Uitgangspunten voor het beleid zijn:

- *de herwaardering voor het stedelijke leven* (onder andere rol en betekenis openbare ruimte)
- *ruimtevormende stedenbouw* (‘de stedenbouw heeft weer een duidelijk ruimtevormend en structurerend karakter gekregen en is als formeel regulerend principe de basis voor een nadrukkelijks stedelijke architectuur’)
- *de compacte stad* (houdt de stad niet alleen ruimtelijk, maar ook programmatisch bijeen)

- *manifestaties en festivals* (geven ‘positieve impulsen die weloverwogen grootschalige veranderingen met zich meebrengen’ en dragen bij ‘aan het bewustzijn dat Groningers van hun stad hebben’)
- *ontwikkeling en behoud* (aandacht voor intrinsieke krachten en kwaliteiten van de stad heeft geleid tot een open en vrije ontwerpbenadering; geen enkele visie of ontwerpdoctrine; naast ontwerpactiviteiten van de gemeente zelf veel belang hechten aan inbreng van kennis van zowel lokale architectbureaus als expertise van deskundigen uit binnen- en buitenland.

De samenhang tussen de ontwikkeling en het behoud van de stad wordt als belangrijk uitgangspunt voor de toekomst gezien. In gang gezette beleidsthema’s zullen daarom worden gecontinueerd, zoals samenhang ruimtelijke structuur, behoud en verbetering stedenbouwkundige structuur, onderlinge samenhang van gebouwen, toegankelijkheid van en zorg voor de openbare ruimte, identiteit van locaties en veelzijdigheid van het gebruik van de stad. Daarnaast wil de gemeente continu aandacht geven aan het vakdebat en de discussie over architectonische en ruimtelijke kwaliteit. Daarbij is een actieve bijdrage van opdrachtgevers, ontwerpers en andere marktpartijen gewenst.

Het idee van de compacte stad vraagt ‘oopenstapelning van programma’s en ‘het stimuleren van meervoudig en intensief gebruik’. Architectuur wordt niet als een op zichzelf staande kunstvorm beschouwd, in zoverre kwaliteit ook betrekking heeft op de samenhang ten aanzien van programma en gebruik. ‘Architectuur draagt betekenis voor de stad; ze zegt iets over de (fysieke) stad, maar ook iets over de mensen en het leven in de stad. Ze geeft uiting aan de maatschappij’. Andersom draagt architectuur bij aan ‘het leven en beleven van de stad. Ze vormt een fundament van de samenleving en heeft een aandeel in de welvaart en het welzijn van de maatschappij. Een belangrijke drijfveer voor het architectuurbeleid is daarom de overtuiging dat mensen en de stad gebaat zijn bij een mooie, goed ontworpen en duurzame leefomgeving’.

Naast het gebruikelijke toetsende en controlerende beleid wil de gemeente haar beleid koppelen aan het organiseren van activiteiten. Daarnaast streeft men naar het verhogen van de inzet en betrokkenheid van zowel gemeente, ontwerpers als marktpartijen. Dit leidt tot het benoemen van een aantal thema’s, te weten:

- het stimuleren van de wederzijdse aandacht van vakwereld en publiek (nu vaak met elk hun eigen voorkeuren)
- het bepalen van de onderlinge verhoudingen binnen de vakwereld (tussen ontwerpdisciplines en tussen de verschillende soorten actoren en hun verantwoordelijkheden – ontwerpers, marktpartijen etc.

Bij dit laatste punt is er veel aandacht voor de rol van de ‘ontwerpdiscipline’: ‘Met de groeiende integratie van (vaak interactief opgezette) ontwerpopgaven, ontstaat echter het gevaar dat architecten, stedenbouwers en landchaparchitecten gedegradeerd worden tot op de regie gericht communicatiedeskundigen, wier taak zich beperkt tot het schminken van façades. De manier waarop projecten kwalitatief uitgediept worden, duidt op de teloorgang van de ontwerpdiscipline. De rol van de architect als ontwerper wordt steeds meer gemarginaliseerd.’

Het stimuleren van het ontwerp en ontwerpen onderzoek rekent de Dienst Ruimtelijke Ordening / Economische Zaken expliciet tot zijn taak. Voorbeeldprojecten en transparante selectie en keuzeprocessen bij gemeentelijke projecten zijn essentieel. Dit laatste moet de gemeente ook nastreven als zij zelf niet de opdrachtgevers is. Ook prijsvragen kunnen een rol spelen, vooral als kans voor jonge bureaus om opdrachten te verwerven. Tenslotte moet de traditionele kwaliteitsborging door middel van welstand en monumentenzorg doeltreffend zijn en zich kenmerken door heldere instrumenten. Processen van creëren en conserveren moeten goed op elkaar aansluiten.

Eindhoven

Eindhoven heeft een bescheiden traditie als het gaat om beleid voor architectuur en stedenbouw. En dat terwijl stedenbouwkundige plannen van grote invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de stad. Eerder in de tekst is al verwezen naar het Uitbreidingsplan van De Casseres en het Cityplan van Van den Broek en Bakema. Veel stadsplan-

nen gingen uit van een historisch gegroeid stadsmodel met één stadscentrum. Maar zo zit Eindhoven niet in elkaar. In 777 jaar is Eindhoven van een klein stadje uitgegroeid tot een (inter)nationaal stedelijk knooppunt. De groei is planmatig verlopen waarbij vooral de annexatie van vijf buurgemeenten met het stadje Eindhoven in 1920 de aanzet heeft gegeven tot het Eindhoven van nu. De altijd aanwezige infrastructuur en de groene wiggen die tot in het stadscentrum reiken bepalen in belangrijke mate de ruimtelijke structuur van de stad.

‘In Eindhoven ligt het accent niet zozeer op het architectonische en stedenbouwkundige ontwerp, maar meer op de ontwikkelingsstrategie van de stad’, aldus de concept stedenbouwkundige visie uit 1995. Er zijn in deze tijd drie strategische zones geformuleerd die samen de ambitie van de stad verbeelden: de Westcorridor; het centrumgebied en de Dommelzone. De Westcorridor spreekt het meest tot de verbeelding. Dit project voorziet in een integrale, ruimtelijke ontwikkeling van de corridor die loopt vanaf het Centraal Station, via het Philipscomplex Strijp S en het woongebied Meerhoven in Strijp, naar Eindhoven Airport. De verbindende schakel tussen de verschillende projecten is een busbaan die geschikt is voor Hoogwaardig Openbaar Vervoer (HOV). De ontwikkelingsstrategie gaat er vanuit dat het project tal van kansen biedt, mits de stedelijke investeringen selectief worden ingezet. Daarmee biedt de strategiebenadering een handvat voor bestuurlijke prioritering en bundelt het investeringen van private partijen (en andere overheden). In de vertaalslag naar concrete projecten spelen juist deze partijen een actieve rol.

Dankzij bestuurlijke en ambtelijke consistentie zijn in de afgelopen vijftien jaar verschillende projecten binnen de Westcorridor voortvarend opgepakt, steeds met dezelfde systematiek.

Voor ieder project wordt de ontwikkelingsstrategie van het ‘bundelen en verknopen’ vertaald naar gebiedsspecifieke kaders. De kaders worden gevoed door stedelijk beleid op uiteenlopende thema’s: wonen, mobiliteit, groen, water, monumenten, economie, etc. In de afgelopen jaren is er veel energie gestoken in het opstellen en actualiseren van thematisch beleid. In veel gevallen zijn de beleidskaders verbeeld op een kaart – bijvoorbeeld de cultuurhistorische waardekaart of het Hoogbouwbeleid – waardoor de uitgangspunten per gebied relatief eenvoudig zijn samen te vatten in gebiedsspecifieke kaders.

Omdat Eindhoven geen stedenbouwkundige visie heeft mist zij de basis waarmee een project een betekenisvolle plaats kan verwerven in het stedelijk weefsel. Planologen en stedenbouwkundigen hebben zelf de opdracht om, laverend tussen soms tegengestelde belangen vanuit de verschillende beleidsthema’s, het optimale resultaat te zoeken. Daarbij wordt ‘integraliteit’ nogal eens verward met ruimtelijke kwaliteit. De gemeente gaat vooralsnog uit van een veelomvattende definitie van ruimtelijke kwaliteit. Een poging om deze aan te scherpen met een stadsdebat met vakgenoten is in 2005 helaas mislukt.

De verantwoordelijkheid voor de vertaling van de gebiedskaders in een goed ontwerp op het niveau van het bouwblok ligt in Eindhoven al jaren bij de private partijen in de stad. Zo nodig bewaakt de gemeentelijke stedenbouwkundige in dialoog met de architect en opdrachtgever de uitgangspunten gedurende het ontwerpproces.

De gemeente kan met de door haar gekozen werkwijze, niet altijd voorkomen dat de vertaling van de kaders anders uitpakt dan voorzien. Op een dergelijk moment rekent het bestuur op de inbreng van adviseurs en burgers. Het coalitieakkoord (2006-2010) gaat er vanuit dat de burgers op een mondige manier hun toekomst zoveel mogelijk in eigen hand nemen. ‘Dat betekent ook: vertrouwen tonen in de beoordeling van burgers wat goed is in hun omgeving en wat beter kan’. Het dossier *Ruimtelijke Kwaliteit* (2007) gaat daarom niet, zoals de naam doet vermoeden, over ruimtelijke kwaliteit, maar over de samenhang tussen de verschillende partijen (waaronder burgers) die een rol hebben bij de totstandkoming van ruimtelijke kwaliteit. De positie van burgers in het proces is daarnaast nog versterkt met een nieuwe verordening *Burgerparticipatie* (2008) die een proces van samenspraak bij ruimtelijke ontwikkelingen min of meer verplicht stelt.

Het dossier *Ruimtelijke Kwaliteit* heeft er toe geleid dat in september 2008 de welstandscommissie en de monumentencommissie zijn omgevormd tot één commissie ruimtelijke kwaliteit. De commissie heeft een brede bevoegdheid. Zij brengt één advies uit dat (mits van toepassing) zowel betrekking heeft op de openbare ruimte, de cultuurhistorische waarden als welstand. Daarnaast kan het advies betrekking hebben op een ontwerp (a la de welstandstoets), maar ook op ontwikkelingsvisies, gebiedskaders en zo nodig de doorwerking van kaders in een bestemmingsplan. De commissie telt één burgerlid, één voorzitter en zeven inhoudelijke specialisten. De leden zijn geselecteerd op hun vermogen om verder te kijken dan hun eigen vakgebied.

Daarnaast gaat het dossier uit van de benoeming van stedelijke supervisors voor vier gebieden in de stad. Het bestuur kiest bewust voor supervisors voor één gebied en niet voor één project. Dat is meer de verantwoordelijkheid van de ontwikkelende partij. De supervisor is de aanjager van de verschillende projecten die in een gebied worden uitgevoerd. Het is aan de supervisor om daarbij de ruimtelijke kwaliteit van het hele gebied te bewaken. Leidraad voor de supervisor is een door de raad vastgestelde gebiedsvisie (ontwikkelingsvisie of masterplan) die specifiek is over de kernkwaliteiten van een gebied. Voor het ene gebied ligt daarbij de nadruk op de openbare ruimte (Kanaalzone), voor een ander gebied op een groene recreatieve as (Landelijk Strijp). Voor elk gebied wordt een supervisor 'op maat' gezocht.

Bovendien voorziet het dossier, in het verlengde van samenspraak, in de afspraak dat geïnteresseerden in de stad minimaal drie keer per jaar worden uitgenodigd voor een stadsdebat over een onderwerp dat betrekking heeft op 'ruimtelijke kwaliteit'. De agenda van zo'n debat wordt in goed overleg tussen de gemeente en het Architectuurcentrum Eindhoven bepaald. Er wordt veel aandacht geschonken aan typische, voor burgers herkenbare, Eindhovense onderwerpen zoals de stadsparken, Strijp S, wijkvernieuwing en cultuurhistorie.

3.2 Landelijk architectuurbeleid

Vanaf 1990 zijn de volgende nota's verschenen:

- *Ruimte voor architectuur* (1991). In deze nota werden de drie waarden *culturele, gebruiks- en toekomstwaarde* geïntroduceerd. Die waarden vormde de operationalisering van een integraal architectonisch kwaliteitsbegrip. Vanaf toen kwam ook het begrip *beeldkwaliteit* in zwang.
- *De architectuur van de ruimte* (1996). Deze nota richtte zich niet alleen meer op architectuur, maar ook op aanpalende disciplines en hogere schaalniveaus: stedenbouw, landschap, infrastructuur. Tevens kwam meer aan dacht voor de rol van marktpartijen en is het particulier opdrachtgeverschap bij het beleid betrokken en gestimuleerd. Noodzakelijkerwijze raakten meer ministeries bij het architectuurbeleid betrokken.
- *Ontwerpen aan Nederland* (2000). In deze nota werden tien Grote projecten geïntroduceerd om beleid in praktijk om te zetten. Het particulier opdrachtgeverschap was opnieuw een aandachtspunt, maar ook de maatschappelijke inbedding van het ontwerpen. De rol van de openbare ruimte wordt benadrukt, de relatie overheid en burger en de betekenis van cultuurhistorische waarden binnen ruimtelijke opgaven
- *A2008+, Advies over het architectuurbeleid na 2008*, College van Rijksadviseurs 2006
- *Kunst van Leven, hoofdlijnen cultuurbeleid* (2007)

In de nota *Kunst van Leven, hoofdlijnen cultuurbeleid* (Ministerie van OCW, 2007) schrijft Minister Plasterk in het hoofdstuk 'Mooier Nederland':

Nederland is misschien wel het enige land ter wereld dat tot de laatste boom is aangelegd. Het land is een artefact, een door de mens gemaakt kunstwerk. Nederland is mooi en kan nog mooier worden; door de bestaande kwaliteit te respecteren en de ruimte te verrijken met ontwerpen van de eenentwintigste eeuw. Het ruimtelijk ontwerpen zit in onze cultuur. Nederland is een op de zee veroverd land. De inrichting van Nederland – van polderlandschap tot historische steden en hedendaagse woningbouw – leidt in binnen- en buitenland tot bewondering en verwondering.

De internationale faam van Nederlandse architecten, stedenbouwkundigen, vormgevers en landschapsarchitecten is een teken dat Nederland het goed doet.

Dit neemt niet weg dat er zorgen zijn over de inrichting en vormgeving van ons land. Nederland verandert snel en burgers vinden dat de kwaliteit en herkenbaarheid van hun leefomgeving achteruit gaat. Er moet dan ook wat gebeuren: de inrichting van Nederland moet weer nadrukkelijk ook als culturele opgave worden aangepakt. Ik wil het cultuurpessimisme daarbij achter me laten en het ontwerp zien als een kans, in plaats van als damage control.

Ik verzet me tegen de opvatting dat nieuw lelijk is en de maakbaarheid van de leefomgeving niet bestaat. Want het is, zoals het College van Rijksadviseurs opmerkt, curieus en on-Nederlands om het plezier in de maakbaarheid kwijt te raken: 'Hoe kun je in een land waarin elke vierkante kilometer gepland landschap is – vaak nog bestaande uit meerdere (historische) gemaakte lagen – niet geloven in de maakbaarheid?' Hoe zorgen we voor een Mooier Nederland?

De laatste jaren is in het ontwerpen van Nederland het accent al meer op durf en ambitie komen te liggen. Ik vind dat een goede ontwikkeling. We moeten zonder schroom zoeken naar innovatieve mogelijkheden om nieuwe kwaliteiten toe te voegen en bestaande kwaliteiten te behouden. Met een ambitieus architectuurbeleid en door modernisering van de monumentenzorg wil ik de culturele bijdrage aan een Mooier Nederland versterken.

Een ambitieus architectuurbeleid

De kwaliteit van architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur wordt bepaald door een samenspel van opdrachtgevers, ontwikkelaars, ontwerpers en gebruikers. Deze partijen moeten zich niet laten leiden door belemmeringen en onmogelijkheden, maar samen met vernuft en creativiteit te werk gaan. De uitdaging aan opdrachtgevers en ontwerpers is deze kunst van het maken te combineren met maatschappelijke betrokkenheid: rekening houden met de historische en ruimtelijke context, inspelen op de noden en wensen van burgers en bijdragen aan een duurzame ontwikkeling.

Veel van de huidige ontwerpogaven liggen op lokaal en regionaal niveau. Voor de opgaven op nationaal niveau is de rijksoverheid aan zet: als regelgever, door duidelijker aan te geven wat centraal moet en als opdrachtgever van projecten in weg- en waterbouw en gebiedsontwikkeling.

Ik ben het met de Raad voor Cultuur eens dat de rijksoverheid vanuit culturele invalshoek zichtbaar aanwezig moet zijn in het debat over de kwaliteit van de leefomgeving. Ik vind dat het kabinet een visie moet uitdragen over hoe we de cultuur van het maken kunnen versterken en de bestaande culturele kwaliteit duurzaam kunnen ontwikkelen. Zoals aangegeven in het algemeen overleg met de Kamer over ruimte en cultuur / architectuurbeleid op 31 mei jl., zal ik in 2008 samen met de minister van VROM namens het kabinet de Kamer een integrale visie over de ontwerp-kwaliteit van Nederland voorleggen.

De speerpunten excellentie en participatie zijn onverkort van toepassing op de architectuur. De Nederlandse architectuur is internationaal succesvol, dus de lat voor het verder uitbouwen van een toppositie ligt hoog. De ontwikkeling van toptalent vraagt om blijvend hoogwaardig en internationaal georiënteerd onderwijs (inclusief derde fase), een goed opdrachtklimaat (o.a. prijzen en prijsvragen) en internationale oriëntatie en presentatie. Urgente ruimtelijke problemen vragen om innovatieve en duurzame ontwerpen. Deze innovaties zullen steeds meer ook op regionale en lokale schaal gestimuleerd moeten worden. Burgers moeten de mogelijkheid hebben betrokken te raken bij de besluitvorming en het debat over de vormgeving van de leefomgeving. Ik wil het architectuurbeleid met kracht oppakken, vanuit een cultuurpolitieke visie waarin zichtbaarheid, maakbaarheid en positiviteit centraal staan.

Modernisering van de monumentenzorg

Nederland beschikt over een rijk erfgoed van landschappen, steden, gebouwen en archeologie. 'Het ligt in het wezen van den staat, dat hij de nationale rijkdommen, door voorgeslachten nagelaten, bewaart, onderhoudt en ten bate doet strekken van het geheele volk. Het is dit element van conservering en continuïteit, den staat eigen, dat hem een taak geeft ten aanzien van oude schoonheid, in welken vorm zij zich voordoet, van landschaps- en stedschoon niet minder dan van beeldende kunst'. (Emanuel Boekman, Overheid en kunst in Nederland, 1939, p. 183)

Ons land kent ook een hoge ruimtelijke dynamiek. De grootschalige veranderingen in de twintigste eeuw hebben geleid tot een op behoud en bescherming gerichte monumentenzorg. Dat is aan de ene kant waardevol, want zo is veel cultureel erfgoed behouden. Die houding brengt echter ook risico's met zich mee: inspanningen voor behoud kunnen het maken van mooie, nieuwe dingen in de weg staan. Ik onderschrijf de stelling van het college van Rijksadviseurs: 'Niets moois komt voort uit schaamte, en niets nieuws komt voort uit behoudzucht.' De opgave voor de monumentenzorg is om de trots op het verleden te verbinden met de vernieuwing waar de samenleving om redenen van economie, duurzaamheid en sociale samenhang om vraagt. In de monumentenzorg wil ik een koerswijziging aanbrengen, waarvan ik de hoofdlijnen al schetste in het Kamerdebat over de restauratieachterstand in de monumentenzorg.

Van objectgericht naar omgevingsgericht. De directe omgeving van een monument is sterk bepalend voor de manier waarop de cultuurhistorische kwaliteit tot zijn recht komt. Ook gebieden zelf bezitten vanuit hun ontstaan en samenhang cultuurhistorische kwaliteiten. Het monumentenbeleid moet beter inspelen op de kwaliteit van de omgeving. Om dit te bereiken wil ik meer samenhang aanbrengen tussen de monumentenzorg en ruimtelijke ordening. In dit verband wil ik ook de verdeling van verantwoordelijkheden tussen rijk en lokale overheden voor de monumentenzorg opnieuw bezien.

Van conserverend naar ontwikkelend. De noodzaak van 'behoud door ontwikkeling' wordt al langer onderkend. Met het Belvederebeleid is de aandacht voor het belang van cultuurhistorie in de besluitvorming over ruimtelijke ontwikkeling versterkt. Deze benadering moet meer worden toegepast, ook door het professionele veld van de monumentenzorg zelf. Ik wil de monumentenzorg ook beter laten inspelen op belangrijke maatschappelijke vraagstukken, zoals de herstructurering van aandachtswijken en de wateropgave.

A2008+

In de notitie van Plasterk wordt een enkele keer verwezen naar een nota van het College van Rijksadviseurs. Hierna volgen een aantal stellingen uit dit advies, die mede een rol hebben gespeeld in het onderzoek onder het forum, zoals dat in het navolgende hoofdstuk is beschreven:

Architectuurbeleid is een op de ruimtelijke kwaliteit gericht onderdeel van het cultuurbeleid.

Architectuurbeleid moet zorg dragen voor een integrale en betekenisvolle aanpak van de ruimtelijke opgaven op het vlak van stad, landschap en infrastructuur.

Onderzoek hoe op het vlak van de infrastructuur een goede samenwerking kan ontstaan tussen overheid, markt en kennisinstiteiten.

Stimuleer intensivering, verdichting en meervoudig ruimtegebruik.

Architectuurbeleid heeft als doel het inspireren en uitdagen van alle soorten opdrachtgevers: corporaties, projectontwikkelaars, het maatschappelijk middenveld, particulieren, maar ook de overheid zelf.

Integraal wat moet, sectoraal wat kan.

Profiteer van de bestaande basis: zet in op een aanscherping en doorontwikkeling van het architectuurbeleid en laat de gemeente komen met een volwaardige en zelfstandige architectuurnota.

Draag op alle schaalniveaus, van gebouw tot landschap en infrastructuur, zorg voor een goede systematiek van kwaliteitsborging.

Doe onderzoek naar de verfijning van het welstandsinstrument waardoor welstand zich behalve als sluitpost ook kan profileren in de frontlinie van de kwaliteitsborging.

Doe breed onderzoek naar kwaliteitsborging in relatie tot pps en ander (nieuwe) aanbestedingsvormen.

Onderzoek hoe kwaliteit in maatschappelijke kosten baten analyses (mkba) kan worden meegenomen.

Geen woorden maar daden: plaats vakinhoud voorop: stimuleer de inhoudelijke expertise binnen de gemeentelijke overheid.

Gebruik de komende twee jaar voor een verdere precisering van het architectuurbeleid, bijvoorbeeld aan de hand van een meervoudige essay- en studieopdracht over de cultuurpolitieke verankering.

Boodschap aan de gemeentelijke overheid is: geef inspirerend vorm aan het eigen opdrachtgeverschap. Creëer voorbeeldprojecten.

Continueer en versterk het organiseren van evenementen en tentoonstellingen op het gebied van architectuur.

Dicht het gat tussen theorie, onderzoek en praktijk en stimuleer het ontwerp onderzoek.

Stimuleer pilot- en ontwerpstudies naar de relatie tussen stad, landschap en infrastructuur en bekijk hoe deze relaties vorm kunnen krijgen.

Zet in op onderwijs en educatie: ontwikkel interessante en uitdagende cross-overs tussen beroepspraktijk, opleiding, publiek en instellingen.

Het blijft het op het niveau van het brede publiek noodzakelijk architectuur middels kennisoverdracht en het stimuleren van het debat onder de aandacht te brengen.

Schep duidelijkheid over de rol, visie en positie van de gemeente ten aanzien van de ruimtelijke inrichting van de stad.

Een Cultuur van Ontwerpen

In juni 2008 is door Minister Plasterk aan de Tweede Kamer de architectuurnota *Een Cultuur van Ontwerpen - Visie architectuur en ruimtelijk ontwerp* (Ministerie OCW, 2008) aangeboden. Het architectuurbeleid 2009-2012 beschreven deze nota bevat drie nieuwe speerpunten. Allen zijn gericht op een structurele versterking van de architectuur en het ruimtelijk ontwerp bij de inrichting van Nederland. Ze zijn nodig om het ontwerp in de positie te brengen om effectief bij te dragen aan de noodzakelijke samenhang, duurzaamheid en pluriformiteit in de ruimtelijke ontwikkeling. Het gaat om de volgende speerpunten:

- Ontwerp voorop: het verankeren van het ontwerp in rijksprojecten en programma's;

- het versterken van de positie van stedenbouw en regionaal ontwerp;
- het bevorderen van herbestemming en herontwikkeling van waardevolle gebouwen en gebieden die hun functie verliezen.

Tegelijkertijd staat, net als in voorgaande nota's, het bevorderen van een goed architectuurklimaat centraal in het beleid. In een goed architectuurklimaat komen ontwerpers en hun opdrachtgevers samen tot goede prestaties. Het opdrachtgeverschap is daar in al zijn verscheidenheid (professioneel en incidenteel, publiek en privaat) een cruciale factor in. Opdrachtgevers bereiken de beste resultaten als ze werken vanuit visie, ambitie en vasthoudendheid. In de verwezenlijking van hun ideeën is een goede samenwerking met de ontwerper fundamenteel. De selectie van de ontwerper is een eerste, bepalende stap.

Ontwerp voorop

Structurele verankering van het ontwerp in rijksprojecten en –programma's. Het rijk zet in zijn eigen rol als opdrachtgever de stap van incidentele impulsen en voorbeeldprojecten naar een structurele en vroegtijdige aandacht voor het ontwerp. Dit is een stap van grote betekenis: in alle relevante rijksprojecten en –programma's krijgt het ontwerp voortaan een vaste en sterke positie.

Versterken stedenbouw en regionaal ontwerp

Het kabinet wil de positie van het stedenbouwkundig ontwerp versterken. Dat is nodig in brede zin, zowel in de vakontwikkeling als in de toepassing. De positie van de discipline stedenbouw, waar Nederland in een groot deel van de twintigste eeuw vermaard om was, is verslechterd en misschien wel gemarginaliseerd. Het institutionele ontwerp bij grote gemeenten is verzwakt en bij kleinere gemeenten verdwijnt de stedenbouwkundige expertise langzamerhand. Inschakeling van stedenbouwkundigen uit de markt gebeurt vaak op ad-hocbasis. Een frisse blik kan de creativiteit bevorderen, maar kan ten koste gaan van de continuïteit. De gemeente is de aangewezen partij om het 'geheugen van de stad' te bewaken. Ook dat vereist stedenbouwkundige expertise. Te vaak ontbreekt die broodnodige lange adem.

Herbestemming en herontwikkeling

Het derde speerpunt is het ontwerpen voor herbestemming en herontwikkeling. Karakteristieke gebouwen, complexen en landschappen dragen sterk bij aan een pluriforme leefomgeving. Versterking van de positie van de architectuur betekent ook dat zorgvuldig wordt omgegaan met de ontwerpprestaties uit het verleden, juist als die onder druk staan van ruimtelijke en functionele veranderingen.

Strijp S

hoofdstuk 4: wat vindt het forum?

Ten behoeve van het onderzoek naar ingrediënten voor een architectuurbeleid voor de stad Eindhoven werd een forum samengesteld bestaande uit 45 professionals (zie bijlage 1) die op de hoogte zijn, vanuit hun beroepswerkzaamheden in en voor de stad Eindhoven, van het gemeentelijk architectuur- en stedenbouwbeleid. De beroepsachtergrond van deze professionals omvat de volgende categorieën: architecten; stedenbouwkundigen; landschapsarchitecten; vertegenwoordigers culturele instellingen; vertegenwoordigers onderwijs; projectontwikkelaars; bestuurders woningcorporaties; adviseurs welstand en monumentenzorg; architectuurstudenten; bouwmanagers; gemeenteambtenaren; publicisten

Van de 45 aangeschreven personen werd van 30 een antwoord terug ontvangen. De leden van dit forum kregen een vragenlijst voorgelegd die betrekking had op de volgende onderwerpen: (1) Breedte van het architectuurbeleid; (2) Stad en architectuur; (3) Sociale aspecten; (4) Erfgoed en geschiedenis; (5) Technologie en designstad; (6) Proces en klimaat; (7) Thematisch en gebiedsgericht beleid.

Een deel van de vragen waren ontleend aan de aanbevelingen van het College van Rijksadviseurs, met name waar het om de ‘procesvragen’ ging.

De complete vragenlijst en gedetailleerde informatie over de antwoorden op de vragen is te vinden in bijlage 2. Hierna volgt een samenvattende weergave van de antwoorden.

Breedte van het architectuurbeleid

Het forum is van mening, dat architectuurbeleid een onderdeel is van een algemeen cultuurbeleid, zich toespitsend op ruimtelijke kwaliteit. Dit geeft de breedte van architectuurbeleid aan (niet alleen gericht op de architectuur van gebouwen) en het belang van culturele inbedding, maar veronderstelt wel een adequate interpretatie van het begrip cultuur en de relatie van architectuur daarmee. Ook is men overwegend van mening dat dit beleid een onderscheidend karakter moet hebben ten opzichte van andere steden: in concurrentie met andere grote steden moet Eindhoven voor een eigen specifieke strategie kiezen.

Het belang van een architectuurbeleid vindt ook zijn weerslag in de betekenis die aan architectuur wordt gehecht voor het imago van de stad, tegenwoordig vaak aangeduid als *city branding en city promotion* (‘selling cities’). Opvallend is dat men Eindhoven Brainport niet als de belangrijkste drijfveer ziet om Eindhoven in dit verband, ook internationaal, architectonische allure te geven. Deze reserve blijkt ook uit het antwoord op de vraag naar de A2 als manifestatie van Brainport als mogelijke prioriteit (vraag 2.4). Het aantrekken van gerenommeerde niet-Eindhovense architecten wordt niet gezien als primaire strategie. Het forum is erover verdeeld in hoeverre de stad hiermee eer zou kunnen inleggen.

Betreft ‘city branding’ een externe, op de buitenwereld gerichte strategie, de vraag in hoeverre architectuurbeleid in moet spelen op de gedifferentieerde culturele samenstelling van de Eindhovense samenleving (‘interne strategie’) blijft voor het grootste deel van het forum een vraag. Toch is een beperkte groep het hiermee eens. Over een eventuele voortrekkersrol van de gemeente is het forum niet unaniem, maar een meerderheid staat hier positief tegenover.

Stad en architectuur

De breedte van de betekenis van het begrip architectuur, zoals dat ook in deze studie wordt gehanteerd, blijkt uit de opvatting van het forum, dat een integrale aanpak van ruimtelijke opgaven op het vlak van stad, landschap en infrastructuur gewenst is. Hier ziet men een rol voor het architectuurbeleid. De stedenbouwkundige inrichting van

de stad en infrastructuur, met name openbaar vervoer, moeten elkaar versterken. Dit zou kunnen betekenen dat openbaar vervoer als onderdeel van mobiliteitsmanagement niet alleen als logistieke vraag wordt gesteld, maar ook de stedenbouwkundige inbedding van routes, haltes etc. grotere aandacht krijgt.

Het forum lijkt een paradox te creëren als enerzijds wordt gekozen voor het stimuleren van intensivering, verdichting en meervoudige ruimtegebruik om stedelijkheid te bevorderen, maar anderzijds ook het belang van een lage dichtheid en het karakter van een open en groene stad wil onderstrepen (vragen 2.2, 2.9 en 2.10). Echter, een paradox is een schijnbare tegenspraak, een stad kan zowel gebieden met een hoge dichtheid en meervoudigheid van ruimtegebruik als gebieden met lage dichtheid kennen en het belang van verdichting wordt hoger geschat dan openheid en groen.

Expliciet is het forum gevraagd naar hun opvatting over hoogbouw. Men is van mening dat realisatie van hoogbouw onderdeel moet zijn van een weloverwogen hoogbouwbeleid en niet *at random* in de stad mag opduiken. Hieruit kan dus een zekere reserve tegen hoogbouw worden afgelezen, wat ook geldt voor de betekenis van hoogbouw als blikvanger bij het binnenkomen van de stad.

Sociale aspecten

Dat cultuur als een breed begrip moet worden gezien, blijkt ook uit de overwegende opvatting van het forum, dat architectuurbeleid zich op een differentiatie van leefstijlen moet richten. Architectuur moet er mede voor zorgen dat mensen zich thuis voelen in de stad. Architectuur in brede zin betreft hun alledaagse omgeving. Het is belangrijk dat opdrachtgevers, zoals woningcorporaties en institutionele beleggers ook in die zin hun verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de gebouwde omgeving nemen (het hoogst scorende antwoord van de enquête, 29 van de 30 inzenders onderschrijven deze opvatting). Deze opgave is evenwel ruimer dan louter de oude opgave 'volkshuisvesting'.

Erfgoed en geschiedenis

Architectuurbeleid richt zich niet alleen op nieuwbouw, maar ook op transformatie van de bestaande voorraad. Een actief beleid ten aanzien van erfgoed is gewenst. Dit beleid zal niet alleen de bebouwing moeten betreffen, maar ook het stedenbouwkundig erfgoed, zoals het stedelijk weefsel van het pre-industriële Eindhoven (uitvalswegen, dorpsstructuren, etc.). Dit erfgoed heeft een specifieke schaal ('porositeit') en kwaliteit. Bij het Forum is nochtans een zekere terughoudendheid bespeurbaar, wellicht dat het woord 'koesteren' in de vraagstelling te ver gaat.

Logischerwijze vraagt ook het moderne erfgoed, met name bedrijfsgebouwen uit de 'Philips-periode', veel zorg. Philips-gebouwen zoals de Witte Dame, Lichttoren, de gebouwen op Strijp 5 etc. vormen een wezenlijk facet van de collectieve herinnering van de stad (vraag 5.3) en vragen een nauwkeurige herontwikkeling met behoud van identiteit. Gezegd moet worden dat een deel van het forum wel de nodige reserve toont, gezien het tamelijk hoge percentage dat 'noch eens, noch oneens' antwoordt. Als een andere belangrijke categorie erfgoed wordt wel het religieuze erfgoed gezien. Dit erfgoed vraagt een actief beleid met betrekking tot behoud, hergebruik en herbestemming.

Naast deze categorieën bebouwing, die vaak zijn onder te brengen in generatieve typologieën, zijn er ook bijzondere iconen, zoals het Evoluon. Het forum is van mening dat er slechts beperkte aanleiding is het architectuurbeleid met dergelijke architectonische iconen te verbinden. Echter, naast bebouwing spelen andere stedelijke elementen een rol. Expliciet is gevraagd naar de rol van Kennedy- en Montgomerylaan als synthese van stedelijkheid en groen, zoals die in de jaren 60 werd beoogd. In die zin zijn het ook een soort (stedenbouwkundige) iconen. Het forum onderschrijft de beeldbepalende betekenis van deze 'iconen'.

Uitgesproken afwijzend staat het forum tegenover het toevoegen aan pseudogeschiedenis door bijvoorbeeld retro-architectuur (26 van de 30 inzenders verwerpen deze architectuur, het hoogst scorende afwijzende antwoord).

Technologie- en designstad

Wat bepaalt het architectonisch beeld van de stad? Het forum oordeelt, dat de oude Philips-bedrijfsgebouwen hierbij belangrijker zijn dan het beeld dat in het algemeen door bedrijfsgebouwen wordt opgeroepen. Dit lijkt een zekere focus in het architectuurbeleid te kunnen veronderstellen. Zeker is men niet van mening, dat private en semiprivate partijen moeten worden gestimuleerd om hun eigen smaak en identiteit ('corporate identity') door middel van architectuur tot uitdrukking te brengen (vraag 6.18).

Koppelen we het beeld van bedrijfsgebouwen aan het imago van Eindhoven als technologie- en designstad, dan valt op, dat deze koppeling voor het forum niet evident is. Men is overwegend van mening dat dit imago geen aanleiding is om een eigen architectonisch verhaal te vertellen, bijvoorbeeld in de vorm van Hightech architectuur. Ook het ontwerp van openbare ruimte en straatmeubilair in die trend wordt kritisch bekeken, het forum is hierover verdeeld. Zorgvuldigheidshalve moet wel worden opgemerkt, dat een definitie van Hightech architectuur in de vraagstelling niet is gegeven. Wellicht dat nieuwe postmoderne Hightech-interpretaties tot andere associaties kunnen leiden. In de open vraagstelling wordt door een inzender opgemerkt: geen Hightech architectuur qua design maar wel in de betekenis van slimme gebouwen.

Men ziet kansen in het versterken van het imago van Eindhoven als Design Capital. Architectuurbeleid kan dit imago en de invulling en uitwerking ervan versterken. Hierbij moet natuurlijk wel worden aangetekend dat de relatie van architectuur en design nader moet worden onderzocht.

Ook is het forum gevraagd naar de bijdrage van stedelijke enclaves, zoals de High Tech Campus of de TU/e-campus, voor het architectonisch beeld van de stad. Men staat hier ambivalent tegenover. Dergelijke clusters zijn immers vaak in zichzelf gekeerd, hoewel aan de architectonische en stedenbouwkundige opzet de nodige aandacht is besteed.

Proces en klimaat

Aan het Forum zijn veel vragen voorgelegd met betrekking tot het proces en klimaat waaraan een architectuurbeleid bij moet dragen. Duidelijk is dat dit beleid alle categorieën opdrachtgevers (corporaties, projectontwikkelaars, maatschappelijk middenveld, particulieren en overheid) uit moet dagen.

Dat de gemeente uitkomt met een eigen architectuurnota zou hieraan bij kunnen dragen. In de open vraagstelling wordt door meerdere inzender opgemerkt dat met name de stedenbouwkundige dimensie van belang is voor een geïntegreerde visie op de architectuur van de stad.

Daarnaast valt uit de antwoorden een tamelijk vurig pleidooi af te lezen voor een goede kwaliteitsborging op alle schaalniveaus, van gebouw tot openbare ruimte, landschap en infrastructuur. Met name pleit men ervoor te onderzoeken hoe dit adequaat plaats kan vinden in relatie tot publiekprivate samenwerking en andere (nieuwe) aanbestedingsvormen. Aandachtspunt daarbij zou ook moeten zijn hoe maatschappelijke kosten-batenanalyses kunnen worden meegenomen. Hier spreekt men zich dus uit in lijn met het College van Rijksadviseurs.

Verdeeld is het forum over het welstandsinstrument, men is er niet van overtuigd (13 personen hebben afwijzend gereageerd, terwijl 12 personen een instemmende reactie gaven) om dit een meer proactieve rol in de frontlinie van de kwaliteitsborging te laten spelen. Ook is er sprake van een zekere ambivalentie ten aanzien van de rol van de gemeentelijke overheid. Men vindt niet dat de rol van deze overheid uitsluitend faciliterend moet zijn; van belang is, dat bij de gemeente voldoende inhoudelijke expertise aanwezig is en dat men op inspirerende wijze vorm geeft aan het opdrachtgeverschap, met name door voorbeeldprojecten (28 inzenders onderschrijven dit standpunt, het 2^e hoogst scorende antwoord).

Nogmaals wordt onderstreept, dat een goed architectuurklimaat niet staat of valt met het aantrekken van gerenommeerde architecten van buiten Eindhoven. Men zoekt naar verdieping, bijvoorbeeld door het organiseren van evenementen en tentoonstellingen op architectonisch gebied (27 inzenders zijn het hiermee eens, het derde hoogst scorende antwoord, dit geldt ook voor punt 6.12, inzetten op onderwijs en educatie) en het stimuleren van ontwerpend onderzoek om het gat tussen theorie, onderzoek en praktijk te dichten. Men stemt in met het voorstel van het College van Rijksadviseurs om in te zetten op onderwijs en educatie door het ontwikkelen van interessante en uitdagende crossovers tussen beroepspraktijk, opleiding, publiek en instellingen. Bij deze laatste categorie kan worden gedacht aan bijvoorbeeld musea, maar niet in de laatste plaats aan het Architectuurcentrum Eindhoven. De rol van kennisinstututen zoals TU/e (faculteiten bouwkunde en Industrial Design) en Design Academy Eindhoven wordt hoog ingeschat.

In zekere zin wordt aan bovenstaande prioriteit gegeven boven meer traditionele instrumenten, zoals architectonische prijsvragen en prijzen. Om afgestudeerden van de TU/e die zijn genomineerd voor de Archiprix per definitie in aanmerking te laten komen voor een gemeentelijke opdracht (een bestaande regeling, die nochtans niet of nauwelijks meer wordt geëffectueerd), wordt verdeeld gereageerd. Kennelijk is (de uitvoering van) deze regeling aan evaluatie toe.

Thematisch en gebiedsgericht beleid

De breedte van een architectuurbeleid veronderstelt dat dit zich niet louter richt op gebouwen, maar ook op de omgeving. In dit verband wordt wel gesproken over het architectonisch-stedenbouwkundig ensemble of een gebiedsgerichte benadering.

Het belang van beide worden door het Forum onderschreven, waaronder de suggestie gebiedsgericht te specificeren naar typische delen van het stedelijk gebied.

Minder overtuigend staat men tegenover het idee om het architectuurbeleid door middel van thema's richting te geven. De eerste benadering wordt kennelijk meer als een inhoudgerelateerde benadering gezien, gericht op intrinsieke kwaliteit. Thematische aanpakken, zoals in Blixembosch (bijvoorbeeld 'Italiaanse buurt') worden niet beoordeeld als een bijdrage aan de architectonische kwaliteit van de stad (20 inzenders wijzen deze werkwijze af).

Dat een toenemende culturele differentiatie van de stedelijke samenleving zijn uitdrukking zou kunnen vinden in de architectuur van de gebouwde omgeving en bijzondere aandacht verdient, blijft voor het Forum een vraag. Wel is men unaniem in de rol van duurzaamheid als motor voor architectuur (dit standpunt wordt door 25 inzenders onderschreven). Dit leidt zelfs tot de aanbeveling om een deel van de stad als 'proeftuin voor duurzaamheid' te bestempelen.

Suggesties en aanbevelingen

Van de mogelijkheid om middels een open vraagstelling suggesties en aanbevelingen te doen is door het forum breed gebruik gemaakt. Een samenvattend overzicht levert het volgende beeld op:

- Maak een goede ruimtelijke analyse van de stad als onderlegger voor een geïntegreerde visie op de architectuur, stedenbouw en openbare ruimte van de hele stad.
- Zorg dat de stad zich niet dateert in architectuurvisies.
- Creëer een open creatief klimaat, technisch en vormgevend innovatief
- Architectuurbeleid is het waarborgen van kwaliteit tijdens het proces.
- Streef naar een uitwisseling tussen opdrachtgevers.
- Hanteer strenger welstandsbeleid met betrekking tot de openbare ruimte.
- Heb meer aandacht voor duurzaamheid en hergebruik.
- Er ontbreekt een visie op de gehele stad.
- Voor de architectuur van de stad is vooral de stedenbouwkundige dimensie van belang.

- Versterk het gemeentelijk apparaat kwalitatief.

Tenslotte is ook nog gekeken of er tussen de verschillende beroepsgroepen sprake was van een significant verschil in opvattingen. Geconstateerd is dat hier onvoldoende aanwijzingen voor zijn. Samenvattend kunnen als de belangrijkste resultaten van de forumenquête worden geformuleerd:

- Allereerst wordt aandacht gevraagd voor een uitdagend en inspirerend opdrachtgeverschap. Dit geldt voor alle categorieën opdrachtgevers, zoals corporaties, projectontwikkelaars, particulieren en overheid. Zij hebben een grote verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de gebouwde omgeving. Om dit opdrachtgeverschap vorm te geven, worden ondersteunde elementen genoemd als kwaliteitsborging op alle schaalniveaus, publiekprivate samenwerking, uitwisseling van ideeën tussen opdrachtgevers, culturele inbedding, educatie en onderwijs, alsmede evenementen en tentoonstellingen.
- Een tweede belangrijke insteek is, dat een integrale aanpak op het vlak van architectuur, stedenbouw, landschap en infrastructuur gewenst is. Geen verzameling van autistische gebouwen, maar een gebiedsgerichte benadering. Een meer samenhangende stedenbouw met grote aandacht voor de inrichting van het openbaar gebied wordt gezien als van belang en als voorwaarde voor de architectuur van de stad. In dit verband is ook opgemerkt dat een geïntegreerde visie op de hele stad in Eindhoven ontbreekt. Thematische aanpakken zoals in Blixembosch (o.a Italiaanse buurt) worden met nadruk afgewezen.
- Een derde cluster van bemerkingen heeft betrekking op hergebruik, herbestemming en erfgoed. Als onderdeel van de aandacht voor de transformatie van de bestaande voorraad, ook uit het oogpunt van duurzaamheid, wordt gepleit voor een actief beleid ten aanzien van het erfgoed, zowel de bebouwing als het stedelijk weefsel. Er is wel sprake van zekere reserve bij het forum ten aanzien van historisering: wél hergebruik en herontwikkeling met behoud van identiteit, maar niet het toevoegen van pseudogeschiedenis door retro-architectuur. Verder wordt in dit verband duurzaamheid unaniem gekwalificeerd als de motor voor hedendaagse architectuur.
- Tot slot wordt opgemerkt dat de gemeente nog steeds een belangrijke rol heeft te vervullen bij de totstandkoming van architectonische kwaliteit in de stad. Zij heeft een voorbeeldfunctie als opdrachtgever van gebouwen, openbare ruimte en infrastructuur. Verder is zij verantwoordelijk voor de stedenbouwkundige ontwikkeling en vormgeving van de stad, de kwaliteitsborging en de culturele inbedding. Deze brede verantwoordelijkheid vraagt een ambitieniveau, omvangrijke inhoudelijke expertise en hoog gekwalificeerde medewerkers of adviseurs.

hoofdstuk 5: architectuurbeleid

Verantwoordelijk en inspirerend opdrachtgeverschap

Recent is de Vesteda Toren in het centrum van Eindhoven in gebruik genomen. Een prachtig gebouw gesitueerd op een vitale plek in de stad, uitgeroepen tot het mooiste gebouw van Eindhoven en bekroond met de BNA-architectuurprijs als het beste gebouw van Nederland in het jaar 2007. Een ondernemende overheid, een ambitieuze opdrachtgever (Vesteda) en een talentvolle architect (Jo Coenen) vonden elkaar in een samenwerkingsverband dat heeft geleid tot een gebouw van hoge architectonische kwaliteit. De formule om unieke architectuur tot stand te brengen, ligt kennelijk in de combinatie van een stad die ambities heeft op het gebied van architectuur en stedenbouw, een opdrachtgever die eenzelfde ambitie koestert en een architect die de kwaliteiten bezit om deze ambities vorm te geven. Zo eenvoudig is het kennelijk.

Om het architectuurbeleid te versterken, is het daarom belangrijk de dialoog aan te gaan met de opdrachtgevers, zowel privaat als publiek, zowel professioneel als incidenteel. Zij hebben zich de laatste jaren aanzienlijk geprofessionaliseerd, zeker de grotere opdrachtgevers en er is sprake van een hoge(re) mate van kwaliteitsbewustzijn, gevoed door een cultureel besef, maatschappelijke verantwoordelijkheid, alsmede zakelijke overwegingen. Men heeft ervaren dat in de hedendaagse cultuur de creatie van vastgoedwaarde in belangrijke mate wordt bepaald door de architectonische kwaliteit van het betreffende gebouw, de omliggende bebouwing en het openbaar gebied.

Als het gaat om maatregelen voor verbetering van de ruimtelijke kwaliteit, is het op grond van deze overwegingen wenselijk:

- Opdrachtgevers in een vroeg stadium bij de stedelijke ontwikkeling te betrekken.
- Met hen periodiek overleg te voeren.
- Samen te werken, bijvoorbeeld in de vorm van publiekprivate samenwerking.
- Uitwisseling van informatie tussen opdrachtgevers onderling te bevorderen.
- Architectonische prestaties publiekelijk te waarderen.
- Ambitieuze architectenkeuzes te stimuleren.
- Prestatieprikkels zoals prijzen voor goed opdrachtgeverschap, publicaties en voorbeeldprojecten te introduceren.

De introductie, in navolging van het rijksbeleid, van een ‘laboratorium voor particuliere opdrachtgevers’ is wellicht een effectief instrument om de dialoog te voeren over architectonische kwaliteit en informatie uit te wisselen tussen vooral opdrachtgevers, maar ook tussen opdrachtgevers, ontwerpers en vertegenwoordigers (ambtelijk en bestuurlijk) van de gemeente.

Integrale benadering van architectuur, stedenbouw, landschap en infrastructuur

Het forum hecht veel waarde aan een integrale aanpak van de ruimtelijke opgaven op het vlak van stad, landschap en infrastructuur. De zwakke schakel in deze behoefte aan samenhangende vormgeving vormt de discipline stedenbouw. De discipline die de menselijke stede (= plaats) ontwerpt door bebouwing en open(bare) ruimte in samenhang met elkaar te benaderen en te ontwikkelen en op verschillende schaalniveaus met elkaar in verband te brengen en vorm te geven, lijdt de laatste decennia een tanend bestaan, mede door de stedenbouwkundige rol van architecten en landschapsontwerpers.

Maar dat niet alleen. De rijksoverheid constateert in haar nota ‘Een cultuur van ontwerpen’ dat er in de hedendaagse ruimtelijke ordening sprake is van een verslechtering van de positie van stedenbouw, met name doordat het institutionele ontwerp bij gemeenten is verzwakt, evenals het survey, de analyse en het vooronderzoek. Dit is ten koste gegaan van de ruimtelijke samenhang en de inrichting van het openbaar gebied. Ook de ruimtelijke continuïteit is onder druk komen te staan, terwijl de gemeente de aangewezen partij is om het geheugen van de stad te bewaken.

Een renaissance van de discipline stedenbouwkunde is gewenst. Enerzijds langs de weg van het onderwijs en onderzoek, anderzijds via de gemeentelijke beroepspraktijk. Tot slot is de gemeente eindverantwoordelijke voor alle stedenbouwkundige ontwikkelingen in de stad, in vorm van bestemmingsplannen en inrichtingsplannen. Door het versterken van de stedenbouwkundige inbreng zowel op het niveau van het ontwerp, als de borging en de operationalisering wordt tegelijkertijd de positie van de architectuur versterkt

Herbestemming, hergebruik en erfgoed

‘Naar het zich laat aanzien zullen de komende jaren op grote schaal gebouwen, complexen en terreinen vrijkomen. Vooral als die gebouwen, complexen en terreinen karakteristiek zijn voor hun omgeving of hun (voormalige) gebruik, is herbestemming of herontwikkeling wenselijk. Zij bepalen in hoge mate het onderscheid met andere gebieden. Binnen hun eigen omgeving hebben zij daardoor een samenbindende werking. Het rijk ziet de herbestemming en herontwikkeling als een van de belangrijkste opgaven voor het versterken van de culturele betekenis van de leefomgeving in de komende jaren. De aanstaande modernisering van de monumentenzorg is er mede op gericht om een eventueel noodzakelijke functieverandering beter te begeleiden en te faciliteren. Vooruitlopend daarop wil het kabinet herbestemming hoger op de maatschappelijke agenda krijgen, als kans om door een inventieve combinatie van historische waarden en eigentijdse ontwerp oplossingen tot een eigenzinnige vernieuwing te komen.’

Bovenstaand citaat geeft aan dat het rijksbeleid zich sterk focust op herbestemming als de belangrijkste opgave voor de komende jaren. Dit wordt ook door de forumleden aangegeven. Zij koppelen deze opgave tevens aan duurzaamheid als motor voor hedendaagse architectuur. Verder wordt de relatie gelegd met erfgoed en geschiedenis. Een actief beleid wordt gevraagd voor zowel de bebouwing als het stedelijk weefsel. In de Eindhovense situatie gaat het, gezien de opbouw van de stad vooral om het ‘moderne’ erfgoed, de ‘Eindhovense moderniteit’. Tevens wordt nadrukkelijk uitgesproken dat men afwijzend staat tegenover het toevoegen van pseudogeschiedenis.

Aanscherping van de rol van de gemeente

Het tijdperk van een actieve sturende en investerende overheid als belangrijkste speler in de maakbare samenleving is voorbij. Volgens de Engelse filosoof John Gray (1997) gaat nu vooral om een ‘Politics of repair’: een permanent schikken en plooiën, bewaken van spelregels, herstellen van het maatschappelijk weefsel, van openbare instituties en van de leefbaarheid in de publieke ruimte.

Deze gedachtegang betekent niet dat rol van de overheid is uitgespeeld. Een mening die ook door het forum gedeeld wordt. Zij heeft nog steeds een centrale rol in het proces vanuit haar scharnierfunctie tussen het publiek en de professie. De gemeente moet, ook in haar rol als opdrachtgever voor stedenbouwkundige, inrichtings- en bouwplannen een voorbeeldfunctie vervullen en zich ambitieus en ondernemend opstellen. Bovendien kan zij bijdragen leveren aan een stedelijke cultuur die de stad onder de aandacht brengt (*city branding en promotion*) onder andere door bijzondere architectuur, goed ingerichte openbare gebieden en aandacht voor het erfgoed vanuit een ontwikkelend perspectief.

De aanscherping van de gemeentelijke rol heeft in het verlengde van de uitgangspositie van Eindhoven, de forumquête en het landelijk beleid, vooral betrekking op:

- Ambitie en voorbeeldfunctie
- Samenwerking met particuliere opdrachtgevers
- Stedenbouwkundige taken
- Architectuurklimaat
- Herbestemming, hergebruik en cultureel erfgoed

Ambitie en voorbeeldfunctie

De ambitie's die de stad heeft met betrekking tot het architectuurbeleid moeten expliciet gemaakt worden middels een door de gemeenteraad vastgestelde architectuurnota. In een dergelijke nota, die beperkt van omvang kan zijn,

worden uitspraken gedaan over de kernwaarden van het architectuurbeleid dat men nastreeft vanuit de ambitie de stad een onderscheidende architectonische kwaliteit te geven. Een duidelijke missie is hiervoor onontbeerlijk. Het Brainport-concept kan hierbij een rol spelen, maar is niet voldoende architectuurinhoudelijk. Meer mogelijkheden biedt wellicht de ambitie Design Capital.

Onderdeel van deze architectuurnotitie is ook een architectonisch plan van de stad op hoofdlijnen. Een beperkte set van kaarten waarop de ambitie van Eindhoven zichtbaar is, met betrekking tot beeldkwaliteit, territoria, erfgoed, infrastructuur, openbare ruimten en duurzaamheid.

Het gaat dan niet om een omvangrijk stuk maar een soort ‘partituur’, als richtinggevende inspiratie voor de nog uit te werken architectonische plannen. Aan dit stadsplan moet op brede schaal bekendheid gegeven worden, zodat het publiek en de professie het zich eigen kan maken. Ook moet het beschikbaar worden gesteld aan (potentiële) opdrachtgevers en hun architecten.

Verder zou de nota uitspraken over de voorbeeldfunctie van de gemeente moeten doen. De gemeente kan vooral bij de ontwikkeling van publieke gebouwen, infrastructurele werken, groen en de inrichting van de openbare ruimte een voorbeeldfunctie vervullen. Zij is dan zelf opdrachtgever, kan vooraanstaande architecten en ontwerpers inschakelen, een prijsvraag uitschrijven, jonge architecten kansen bieden, dan wel internationale ambitie tonen. Zij moet de toon zetten. De kwaliteit van genoemde projecten draagt bij aan de identiteit en het imago van de stad.

Samenwerking met particuliere opdrachtgevers

In de bovenstaande tekst is betoogd dat de kwaliteit van het merendeel van de bouw- en inrichtingsprojecten primair bepaald wordt door de kwaliteit van de opdrachtgever. Om met name de culturele dimensie van het opdrachtgeverschap te verdiepen en te versterken is voorgesteld een ‘laboratorium voor particulier opdrachtgeverschap’ te faciliteren; een kennisnetwerk waar informatie met betrekking tot architectuur en stedenbouw uitgewisseld kan worden tussen opdrachtgevers onderling, maar ook tussen gemeente, ontwerpers en opdrachtgevers; een plaats waar afspraken over samenwerking worden gemaakt, ambities worden gestimuleerd, en uitleg wordt gegeven over het gemeentelijk beleid.

De introductie van een dergelijk laboratorium past uitstekend in het gemeentebeleid over ‘Ruimtelijke Kwaliteit’ (samenvoeging van welstands-, monumentenbeleid en beleid met betrekking tot de openbare ruimte). Ook samenwerkingsverbanden, mits financieel mogelijk gemaakt, met het Architectuurcentrum Eindhoven zijn denkbaar.

Stedenbouwkundige taken

Het institutioneel ontwerp, inclusief stedenbouwkundig survey, analyse en vooronderzoek, is op gemeentelijk niveau ernstig verzwakt. Dit is ten koste gegaan van de ruimtelijke samenhang en de inrichting van het openbaar gebied, aldus constateert de rijksoverheid in haar nota *Een cultuur van Ontwerpen*. De rijksoverheid wijst er verder op, dat ook op onderwijsniveau het een en ander moet veranderen om zo de gewenste renaissance van de discipline stedenbouw mogelijk te maken. Het forumonderzoek bevestigt deze diagnose door haar pleidooi voor stedenbouwkundige samenhang met grote aandacht voor de inrichting voor het openbaar gebied. Ook vraagt het forum aandacht voor het versterken van de inhoudelijke expertise bij de gemeente.

Het is de primaire verantwoordelijkheid van de gemeente, gezien haar wettelijke verplichting om stedenbouwkundige plannen in de vorm van bestemmingsplannen vast te stellen. Dit om gevolg te geven aan deze zowel programmatische, vormgevende als procesmatige versterking van de stedenbouwkundige planvorming. Omdat de overheid niet zelf alle kennis kan genereren, is het van belang gebruik te maken van elders ontwikkelde kennis en expertise. De eerste stappen zijn gezet. Door middel van convenanten stimuleert de gemeente het inschakelen van kennisinstellingen in de stad. Maar ook professionele architecten en stedenbouwkundigen kunnen op het niveau van onderzoek en ontwerp hierbij een rol spelen.

Verder geeft het forum aan dat ook het proces van de realisering stedenbouwkundige plannen van groot belang is. De begeleiding en sturing van alle actoren in het complexe proces moet er op zijn gericht, dat de eenheid en samenhang bewaakt blijft. En dat het geheel meer wordt dan de som der delen. Dit is des te belangrijker, omdat het gaat om een creatief proces binnen uiteraard basale randvoorwaarden als geld, tijd en markt. Niet alles is van te voren te voorspellen en het proces zelf genereert steeds weer nieuwe uitdagingen en oplossingen.

Een belangrijk instrument om stedenbouwkundige samenhang en architectonische kwaliteit tot op het niveau van individuele bouw en inrichtingsplannen te bereiken is het beeldkwaliteitplan, dat in de vorm van beeldkwaliteitsparagrafen wordt toegevoegd aan stedenbouwkundige plannen en als zodanig onderdeel uitmaakt van de toetsing door de commissie Ruimtelijke Kwaliteit. Het forum waarschuwt echter voor het gevaar dat bij toepassing van dit instrument de stad het risico loopt, gezien de lange looptijd van stedenbouwkundige plannen, zich te 'dateren' in dergelijke architectuurvisies. Omdat in de gemeentelijke praktijk het instrument van het beeldkwaliteitplan veelvuldig wordt toegepast, is bezinning op dit aspect raadzaam.

Architectuurklimaat

Op dit moment is een groot aantal partijen van invloed op het architectuurklimaat van de stad. Het gaat om gemeentelijke diensten, welstand en monumentenzorg, onderwijsinstututen als de TU/e en Design Academy Eindhoven, Architectuurcentrum Eindhoven, de BNA, architecten-, stedenbouw- en landschapsbureaus, opdrachtgevers als corporaties en projectontwikkelaars, publicisten, MU, het Van Abbemuseum, lokale initiatieven als Henri van Abbestichting en Stichting Bescherming Wederopbouwvergoed Eindhoven, architectuurstudenten et cetera. Al deze partijen leveren ieder op hun eigen wijze meestal onafhankelijk van elkaar een bijdrage aan het architectuurklimaat. Op onderdelen vindt overleg met elkaar plaats, maar verdergaande coördinatie en het toegankelijk maken van elkaars activiteiten en resultaten is te overwegen. Ook het verspreiden van kennis die voortkomt uit de convenanten tussen gemeente en kennisinstututen zou beter geregeld kunnen worden, zodat meerwaarde ontstaat.

Het Architectuurcentrum Eindhoven vervult op dit moment met verve haar rol in het versterken van het architectuurklimaat, maar is gezien haar beperkte middelen niet in staat om deze omvangrijke taak gestalte te geven op de wijze zoals zij zou willen. De gemeente zou als een belangrijke financier van het centrum haar subsidie kunnen verhogen om de bovengeschetste rol in de volle breedte mogelijk te maken.

Het aanstellen door B&W van een Stadsmoderator Architectuur vormt een belangrijke aanbeveling. Het gaat daarbij niet om een stadsarchitect of supervisor die de uitvoering van plannen begeleidt, maar een animator van een breed gedragen architectuurklimaat. Dit zou een belangrijke impuls zijn voor het stimuleren van hoogwaardige architectonische kwaliteit. Het zou een persoon van statuur in het architectonische en culturele leven van Nederland moeten betreffen, die vanuit deze positie debatten entameert, bemiddelt tussen partijen, kritiek levert en voorstellen doet om Eindhoven tot een vooraanstaande architectuurstad op te stuwen.

Naast het architectuurcentrum levert ook de TU/e een wezenlijk bijdrage aan het architectuurklimaat. Op de faculteit bouwkunde worden acht keer per jaar architectuurtentoonstellingen georganiseerd door *CASA Vertigo* in het gebouw van de faculteit bouwkunde (Vertigo). De onderwerpen van de tentoonstellingen zijn heel afwisselend en betreffen voorbeelden van ontwerpcultuur die een breed georiënteerde faculteit Bouwkunde bezighoudt. Het gaat het om architectuur, stedenbouw, experimenten met constructief ontwerpen en beeldende kunst.

Herbestemming, hergebruik en cultureel erfgoed

De stad kent een grote hoeveelheid industrieel erfgoed, dat het beeld van de *ontphilipste stad* weergeeft, onderdeel van de Eindhovense moderniteit. Het forum geeft aan, een opvatting die ook verwoord wordt in de architectuurnota van de rijksoverheid, dat herbestemming en herontwikkeling van zowel gebouwen als het stedelijk weefsel een van de belangrijkste opgaven is voor de komende jaren.

Verder is op korte termijn een modernisering van de monumentenzorg noodzakelijk om een eventueel noodzakelijke functieverandering beter te kunnen faciliteren.

Het reeds in gang gezette beleid van de gemeente Eindhoven onderschrijft de noodzaak tot hergebruik. De ontwikkeling van Strijp S, evenals andere projecten is een aansprekend voorbeeld van deze opvatting. Ook de modernisering van de monumentenzorg van *object-* naar *omgevingsgericht* en van *conserverend naar ontwikkelend* wordt op dit moment geïmplementeerd. Het forum verbindt de herontwikkelingsstrategie met duurzaamheid, erfgoed en geschiedenis en het bij uitstek 'moderne' karakter van Eindhoven. Verder wordt gewaarschuwd voor pseudo-geschiedenis.

De architectuur van het postindustriële verdient grote aandacht. Op zichzelf een uitdagende architectonische en stedenbouwkundige (herbestemmings)opgave die om een geraffineerde interpretatie van het stedelijke weefsel van de stad vraagt. Er zijn al diverse interessante voorbeelden in Eindhoven te vinden. Enerzijds raakt deze thematiek aan de vernieuwing van de monumentenzorg (context- en ontwikkelingsgericht), anderzijds is er de vraag of gangbare architectuurcriteria adequaat zijn (vorm, typologie, esthetische waarde, etc.), gebaseerd op cultuurhistorische waarde en tenderend naar behoudzucht) en welke rol er bijvoorbeeld kan zijn weggelegd voor kunst of tijdelijk gebruik van ruimten. Kortom, Eindhoven zou zich kunnen ontwikkelen tot een laboratorium voor architectuur van het postindustriële.

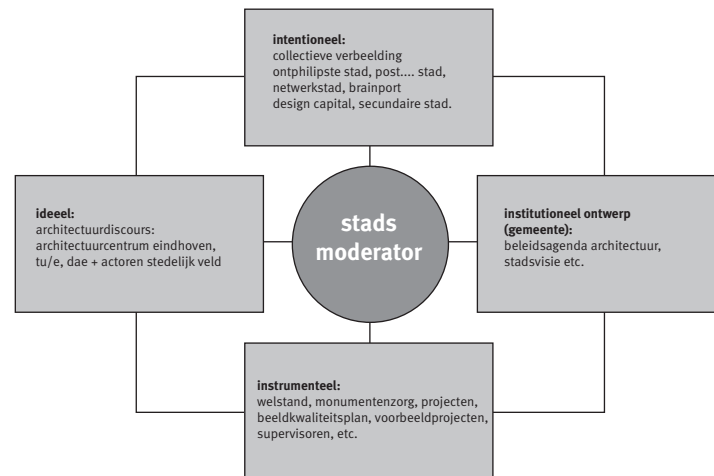

hoofdstuk 6: samenvattende strategie

Afsluitend wordt een samenvattende strategie voorgesteld, waarin is geprobeerd in eerdere hoofdstukken genoemde ingrediënten te verwerken. Samenvattend wil niet zeggen dat alle onderwerpen worden 'afgedekt'. De hoofdstukken blijven hun zelfstandige betekenis houden. Uitgangspunt voor de strategie is een raamwerk bestaande uit vier componenten:

- 1 Collectieve verbeelding
- 2 Architectuurdiscours
- 3 Institutioneel ontwerp
- 4 Instrumentarium

De Stadsmoderator Architectuur wordt gezien als de persoon die voor de componenten een aanzwengelende rol kan hebben en tussen de verschillende componenten een relatie kan leggen. Gezien de omvang, complexiteit en urgentie van de verschillende in hoofdstuk 5 beschreven werkzaamheden is het gewenst een Taskforce Architectuur in te stellen, die onder voorzitterschap van de stadsmoderator de verschillende werkzaamheden in kaart brengt en de uitvoering aanstuurt in samenspraak met de uitvoerende partijen. Deze Taskforce, beperkt van omvang, wordt bemenst door de verantwoordelijken voor het architectuur- en stedenbouwbeleid, -onderzoek, -ontwerp van gemeente, Technische Universiteit, Architectuurcentrum, BNA, en opdrachtgevers.

De *collectieve verbeelding* weerspiegelt de *intentionele* kant. Het gaat om de vraag naar het beeld en perspectief van de stad Eindhoven in de 'post....periode' van de onthilpiste stad. In managementkringen wordt deze intentionele kant vaak ingevuld door een missie of door doelstellingen, maar dat is een reductie. De collectieve verbeelding zal voor een groot deel ongreijpbaar en onzegbaar blijken. Het is in zekere zin de wolk waarachter het volk aantrekt. Ambities als Brainport en Design Capital passen erin, maar dekken deze collectieve verbeelding niet volledig af. Door het forum wordt Brainport niet als een vruchtbaar architectuurconcept beschouwd, het is vooral een economisch concept en wekt te veel associaties met Hightech architectuur of globaliserende en generieke *non-architect-*

tuur. Hiermee is tevens gezegd, dat de collectieve verbeelding wel een architectuurcomponent bevat. Ook de stedelijke herinnering (hoofdstuk 2) is op een of andere manier deel van de collectieve verbeelding. Geen *ontphilipste stad* zonder Philips, geen stedelijke ‘post.... stad’ zonder het sentiment van de Eindhovense dorpsromantiek...

Het ongrijpbare karakter van de collectieve verbeelding en de betekenis van architectuur daarin is de reden dat een *architectuurdiscours* belangrijk is, het is de *ideële* kant van het proces. Discours moet niet worden opgevat als een losse verzameling vrijblijvende discussies, debatten, prijsvragen, ontwerpende onderzoeken, manifestaties, etc. Die zullen er onderdeel van uit maken, maar de kern is, dat een discours leidt tot iets wat ‘zegbaar’, ‘uitspreekbaar’ is, dat er structuur ontstaat omdat iets van de kern van wat gezegd moet worden over architectuur, en met name architectuur en Eindhoven, wordt geraakt en verwijst naar de collectieve verbeelding omtrent de stad. Ook concrete bouwprojecten en de reflectie daarop kunnen onderdeel zijn van dit discours.

Het derde luik is het *institutionele ontwerp* van de stad. Dit is met name wat de gemeentelijke overheid kan doen aan vormgeving en inrichting van de stad. Dat zal een stadsvisie kunnen zijn, een inspirerend wensbeeld, maar ook een indringende en intensief gecommuniceerde bestuurlijke beleidsagenda architectuur, etc.

De vierde component is die van het *instrumentarium* en heeft betrekking op welstand, voorbeeldprojecten, monumentenzorg en supervisors . Tussen de vier componenten bestaat geen causaliteit, ze zijn in hoge mate autonoom, maar beïnvloeden elkaar wel degelijk.

Tot slot een overzicht en een volgorde van werkzaamheden die de gemeentelijke overheid op korte termijn kan doen, respectievelijk kan laten doen:

- Stel een bestuurlijke nota samen waarin de ambitie's van de stad uitgesproken worden met betrekking tot architectuur en stedenbouw, alsmede een agenda van werkzaamheden.
- Stel een stadsmoderator aan en installeer een Taskforce architectuur.
- Werk aan een partituur voor de stad als richtinggevende inspiratie voor nog uit te werken stedenbouwkundige en architectonische plannen.
- Versterk binnen de gemeentelijke organisatie de positie en expertise van stedenbouw, evenals de kwaliteit van het stedenbouwkundig onderzoek, de analyse en het ontwerp.
- Richt een laboratorium voor particulier opdrachtgevers op.
- Focus op hergebruik en herbestemming in relatie tot duurzaamheid en erfgoed als belangrijkste opgave voor de komende jaren.
- Vergroot de historische ruimtelijke kennis over de stad, onder andere door een publicatie met als uitgangspunt onderzoeksmateriaal vanuit de convenanten (met name *Morfologische Atlas*, TU/e).
- Stel een essaybundel samen met als thema ‘de architectonische kwaliteit van het postindustriële’ en betrek daarin de rol van de kunst.
- Maak voor het Architectuurcentrum Eindhoven een verdergaande faciliterende rol in de totstandkoming van het lokale architectuurdiscours in samenwerking met de partijen vertegenwoordigd in het forum.
- Organiseer een prijsvraag ‘ontwerpend onderzoek’ gericht op een representatief ‘kernproject’ in de stad.
- Maak een actieplan ‘instrumentarium’ bevattende de evaluatie en uitwerking van de onderdelen genoemd in hoofdstuk 5, zoals prijsvragen, architectuurprijzen in relatie tot excellent opdrachtgeverschap, stimulatie ambitieuze architectenkeuze en publicaties.

literatuurlijst

- Koos Bosma (2003) *J.M. De Casseres, de eerste planoloog*, Uitgeverij 010, Rotterdam
- College van Rijksadviseurs (2006) *A2008+, Advies over het architectuurbeleid na 2008*, Den Haag
- Kees Doevendans, Loes Veldpaus, red. (2007), *Transformatie Strijp S – herinnering, verbeelding, toekomst*, Stichting Trudo; TU/e en Architectuurcentrum Eindhoven, Eindhoven.
- Karel van Dijk (2007), 'De incomplete stad. Ontwikkelingsvisie en strategische keuzes', in: Jos Smeets, Thom Aussems, Patrick Dogge, red. (2007) *11 x 040*, Stichting Trudo, Eindhoven, p. 179-196.
- E+ (2004) De stad als laboratorium, een eerste tussenbalans van studentenprojecten in het kader van het convenant TU/e en gemeente Eindhoven*, Eindhoven
- European Union, Regional Policy (2007) *State of European Cities Report, adding value to the Urban Audit*. s.l.
- Richard Florida (2002) *The Rise of the Creative Class, and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, Basic Books, New York
- John Gray (1997) *Endgames – Questions in Late Modern Political Thought*, Polity Press, Cambridge Mass.
- Peter Hall (1998) *Cities in Civilization: Culture, Technology, and Urban Order*, Pantheon Books, New York
- Jerome Hodos (2007) *Globalization and the Concept of the Second City*, In: City & Community Vol. 6, Nr. 4, pp. 315 -333
- Robert G.H. Hollands (2008) *Will the Real Smart city please stand up?* In: City, Vol. 12. no 3, pp 303 - 320
- Charles Landry (2000) *The Creative City, a Toolkit for Urban Innovators*, Earthscan, London
- Jonathan Maskit (2007) 'Line of Wreckage: Towards a Postindustrial Environmental Aesthetics'. In: Ethics, Place & Environment, Vol. 10, Nr. 3, pp. 323 – 337
- Ministerie van OCW (2007) *Kunst van Leven, hoofdlijnen cultuurbeleid*, Den Haag
- Ministerie van OCW (2008) *Een cultuur van ontwerpen, visie architectuur en ruimtelijk ontwerp*, Den Haag
- Hans Schippers, Jos Bosman, Kees Doevendans (2007), *Cityplan Eindhoven, het modernste ontwerp voor de stad*, Walburg Pers, Zutphen
- Jos Smeets, Thom Aussems, Patrick Dogge, red. (2007) *11 x 040*, Stichting Trudo, Eindhoven
- Willem van Winden, Leo van den Berg, Peter Pol (2007) *European Cities in the Knowledge Economy: Towards a Typology*. In: Urban Studies, Vol. 44. No. 3, pp. 525 – 549

Gemeentelijke nota's

- Gemeente Eindhoven (2006), *Ruimtelijke visie 2030*, Eindhoven
- Gemeente Groningen (2006), *Tekenen voor de stad*, Groningen
- Gemeente Rotterdam (2007) *Stadsvisie Rotterdam, Ruimtelijke ontwikkelingsstrategie 2030*, Rotterdam
- Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur (2006) *Meer cultuur in de architectuur*, Rotterdam
- Gemeente Tilburg (1996): *Tilburg geeft vorm aan zijn identiteit*, Tilburg
- Gemeente Tilburg (2004): *Welstandsnota*, Tilburg
- Gemeente Tilburg (2005): *Ruimtelijke structuurvisie 2020*, Tilburg

Evoluon

bijlage 1: samenstelling van het forum

De navolgende personen zijn benaderd voor deelname aan het onderzoek over de toekomst van het architectuur-beleid in Eindhoven:

Mw. A. Marx, Marx & Steketee architecten, Eindhoven
H. van Helmond, Van Helmond Zuiddam Architecten, Eindhoven
M. Jansen, Studio M 10 Architecten, Eindhoven
M. Otten, Architecten aan de Maas, Maastricht; voorzitter BNA Kring Zuidoost Brabant
J. Verrelst, awg architecten, Antwerpen
G. Coenen, Jo Coenen & Co, Maastricht
J. van de Ven, Tarra Architecten, s'Hertogenbosch
M. Glaudemans, Fontys Academie voor Architectuur en Stedenbouw, Tilburg
Mw. I. de Boer, Woonbedrijf, Eindhoven
Th. Aussems, Trudo, Eindhoven
H. Buursink, Wooninc, Eindhoven
T. Mans, Domein, Eindhoven
H. van der Markt, Design Academy Eindhoven
P. van Wesemael, Technische Universiteit Eindhoven
H. Yegenoglu, Technische Universiteit Eindhoven
R. Rutgers, Technische Universiteit Eindhoven
G.J. Koning, Marluc vastgoed, Eindhoven, bestuurslid Architectuurcentrum Eindhoven
Mw. I. Staa's, Focus Projectontwikkeling Eindhoven,
W. Scheffers, AM Zuid, Eindhoven
H. Smeets, Vesteda Heerlen
B. Colenbrander, Technische Universiteit Eindhoven
J. Bosman, Technische Universiteit Eindhoven
F. van Beers, voormalig voorzitter welstand Eindhoven
B. van Veelen, voormalig voorzitter monumentencommissie Eindhoven
Bestuur Cheops, studievereniging Bouwkunde Technische Universiteit Eindhoven
P. Lubbers, Buro Lubbers Landschapsarchitectuur & stedelijk ontwerp, 's-Hertogenbosch
B. Brands, Karres en Brands Landschapsarchitecten, Arnhem
E. Bindels, West 8, Rotterdam
C. Geluk, Juurlink + Geluk, Rotterdam
J. Margry, SAB, Eindhoven
H. Rikhof, Technische Universiteit Eindhoven
J. Rooymans, Rooymans van Bortel Bouwmanagement, Eindhoven
E. Nagelsmit, Philips Electronics Nederland BV, Eindhoven
C. van Dijk, gemeente Eindhoven
R. Rijnen, gemeente Eindhoven
Mw. S. Beekman, gemeente Eindhoven
C. Donkers, gemeente Eindhoven
T. Langenberg, gemeente Eindhoven
Mw. A. Spaninks, MU, Eindhoven
C. Esche, Van Abbemuseum, Eindhoven
W. Vringer, Muziekcentrum Frits Philips, Eindhoven
C. Manders, architectuurjournalist
Mw. T. Tummers, onderzoeker Historisch Erfgoed
R. Erven, architectuurjournalist, sinds 1 mei 2008 coördinator Architectuurcentrum Eindhoven

Skyline Eindhoven

bijlage 2: onderzoek toekomst architectuurbeleid eindhoven

Onderzoek in opdracht van de gemeente Eindhoven uitgevoerd door Architectuurcentrum Eindhoven en Technische Universiteit Eindhoven

Maart 2008

Het onderzoek kent de volgende onderdelen:

- 1 Breedte van het architectuurbeleid
- 2 Stad en architectuur
- 3 Sociale aspecten
- 4 Erfgoed en geschiedenis
- 5 Technologie- en designstad
- 6 Proces en klimaat
- 7 Thematisch en gebiedsgericht beleid

Antwoordcategorieën

- 1 Geheel mee oneens
- 2 Mee oneens
- 3 Gedeeltelijk mee oneens, gedeeltelijk mee eens
- 4 Mee eens
- 5 Geheel mee eens
- 6 Geen mening

1 breedte van het architectuurbeleid

- 1.1 Architectuurbeleid is een op de ruimtelijke kwaliteit gericht onderdeel van een algemeen cultuurbeleid.
- 1.2 Architectuur is van groot belang voor het promoten van de stad Eindhoven (city branding).
- 1.3 Het is belangrijk voor het prestige van de stad om gerenommeerde architecten van buiten de regio aan te trekken om gebouwen te ontwerpen, daarmee kan de stad eer in leggen.
- 1.4 In concurrentie met andere grotere steden moet Eindhoven kiezen voor een eigen specifieke architectuurstrategie.
- 1.5 Een cultuurpolitieke strategie houdt ook in, dat architectuur uitdrukking is van de multiculturele samenleving.
- 1.6 Eindhoven Brainport betekent dat de stad in architectonische zin internationale allure moet krijgen.
- 1.7 De rol van de gemeente als voortrekker is essentieel voor het plaatselijke architectuurbeleid.

Vraag	Geheel mee oneens	Mee oneens	Gedeeltelijk mee eens / oneens	Mee eens	Geheel mee eens	Geen mening	Totaal
1,1	1	1	6	10	11	0	29
1,2	1	1	4	15	19	0	30
1,3	4	2	12	9	3	0	30
1,4	1	4	4	16	4	0	29
1,5	1	6	10	8	2	3	30
1,6	0	6	9	10	5	0	30
1,7	2	2	7	13	5	1	30

2 stad en architectuur

- 2.1 Architectuurbeleid moet zorg dragen voor een integrale aanpak van de ruimtelijke opgaven op het vlak van stad, landschap en infrastructuur.
- 2.2 Stimuleer intensivering, verdichting en meervoudig ruimtegebruik om stedelijkheid te bevorderen.
- 2.3 Zorg ervoor dat de stedenbouwkundige inrichting van de stad en infrastructuur, met name openbaar vervoer, elkaar versterken (stedelijk routeontwerp).
- 2.4 Maak van de A2 een prioriteit in het architectuurbeleid: de A2 als manifestatie van Eindhoven Brainport.
- 2.5 De stad moet hoogbouw stimuleren om een stedelijk karakter te krijgen.
- 2.6 Indien hoogbouw wordt gebouwd, dient dit onderdeel van te zijn van een weloverwogen hoogbouwbeleid.
- 2.7 Voorkom dat hoogbouw 'at random' in de stad verschijnt.
- 2.8 Hoogbouw is een goede en wenselijke blikvanger bij het binnenkomen van de stad.
- 2.9 Eindhoven kenmerkt zich door lage dichtheid, houdt de stad open en groen.
- 2.10 De tendens om zowel het wonen als het werken in combinatie met een groene omgeving te ontwikkelen is terecht.

Vraag	Geheel mee oneens	Mee oneens	Gedeeltelijk mee eens / oneens	Mee eens	Geheel mee eens	Geen mening	Totaal
2,1	1	1	4	13	11	0	30
2,2	0	4	5	9	12	0	30
2,3	0	0	4	15	11	0	30
2,4	0	8	9	7	1	5	30
2,5	3	5	12	7	2	0	29
2,6	1	0	2	17	9	0	29
2,7	0	3	3	15	8	0	29
2,8	4	4	12	8	1	0	29
2,9	2	2	11	10	4	0	29
2,10	1	1	2	18	6	0	28

3 sociale aspecten

- 3.1 Het is belangrijk het architectuurbeleid in brede zin aan te pakken, zodat dit zich richt op een differentiatie van leefstijlen.
- 3.2 Architectuur zorgt er mede voor dat mensen zich thuis voelen in de stad, dat de stad herkenbaar wordt en binding geeft (place attachment)
- 3.3 Belangrijke opdrachtgevers, zoals woningcorporaties, institutionele beleggers moeten uitdrukking geven aan hun verantwoordelijkheid voor de architectonische kwaliteit van de gebouwde omgeving.
- 3.4 Architectuur moet zich verbinden met volkshuisvesting, dat wil zeggen uitgaan van het alledaagse stedelijke leven van maatschappelijke groepen.

Vraag	Geheel mee oneens	Mee oneens	Gedeeltelijk mee eens / oneens	Mee eens	Geheel mee eens	Geen mening	Totaal
3,1	0	6	3	17	3	1	30
3,2	0	3	3	17	7	0	30
3,3	0	0	0	12	17	1	30
3,4	0	1	12	12	3	2	30

4 erfgoed en geschiedenis

- 4.1 Architectuurbeleid betekent in belangrijke mate: omgaan met de huidige voorraad.
- 4.2 Aandacht voor de bestaande voorraad veronderstelt een actief beleid ten aanzien van gebouwd erfgoed.
- 4.3 Eindhoven moet de geschiedenis van haar pre- en begin 20ste eeuwse stedelijk weefsel koesteren en de schaal hiervan bewaren.
- 4.4 2008 is het Jaar van het religieus erfgoed. Ook voor Eindhoven moet een beleidstrategie voor het religieus erfgoed (kerken, kloosters, etc.), gericht op behoud, hergebruik en herbestemming een belangrijk aandachtspunt zijn.
- 4.5 Het is belangrijk dat de gebouwde voorraad aan bedrijfsgebouwen uit de 20ste eeuw worden herontwikkeld met behoud van hun identiteit.
- 4.6 Het Evoluon is een icoon van Eindhoven. Verbindt het architectuurbeleid met dergelijke iconen.
- 4.7 Er mag wel wat geschiedenis aan Eindhoven worden toegevoegd, enige retro-architectuur (bijvoorbeeld zoiets als Brandevoort) zou op zijn plaats kunnen zijn.
- 4.8 Montgomery- en Kennedylaan zijn iconen, zij drukken de synthese van groen en stedelijkheid uit, zoals die in de jaren 70 werd beoogd. Zij bepalen het beeld van Eindhoven bij de entree van de stad.
- 4.9 Het beeld dat onlangs in de pers naar voren kwam over Eindhoven als een van de leukste steden van Nederland is terecht.

Vraag	Geheel mee oneens	Mee oneens	Gedeeltelijk mee eens / oneens	Mee eens	Geheel mee eens	Geen mening	Totaal
4,1	1	3	9	14	3	0	30
4,2	0	2	4	13	10	1	30
4,3	2	0	11	12	4	0	29
4,4	1	1	5	16	5	2	30
4,5	0	2	10	14	4	0	30
4,6	0	3	8	12	6	0	29
4,7	17	9	1	1	0	1	29
4,8	1	1	3	14	9	1	29
4,9	3	9	11	3	2	1	29

5 technologie- en designstad

- 5.1 Het beeld van de stad wordt vooral bepaald door de bedrijfsgebouwen van de grote bedrijven en instellingen.
- 5.2 De technologie-dimensie van de stad is aanleiding om een eigen architectonisch verhaal te vertellen in de vorm van high tech-architectuur.
- 5.3 Philips-gebouwen zoals de Witte Dame, Lichttoren, Strijp S, etc. vormen de architectonische kern van de collectieve herinnering van Eindhoven.
- 5.4 Enclaves zoals de High Tech-campus, TU-campus etc. dragen in hoge mate bij aan het architectonisch beeld van de stad.
- 5.5 Kies voor het ontwerp van openbare ruimte en straatmeubilair een High Tech-karakter, omdat dit past bij de stad.
- 5.6 Versterk door middel van het architectuurbeleid Eindhoven als Design Capital.

Vraag	Geheel mee oneens	Mee oneens	Gedeeltelijk mee eens / oneens	Mee eens	Geheel mee eens	Geen mening	Totaal
5,1	1	5	19	4	1	0	30
5,2	2	12	7	7	1	1	30
5,3	0	3	8	16	3	0	30
5,4	3	3	12	11	1	0	30
5,5	6	10	4	9	0	0	29
5,6	0	4	7	11	4	0	26

6 proces en klimaat

- 6.1 Architectuurbeleid heeft als doel het inspireren en uitdagen van alle soorten opdrachtgevers: corporaties, projectontwikkelaars, het maatschappelijk middenveld, particulieren, maar ook de overheid zelf.
- 6.2 Laat de gemeente komen met een volwaardige en zelfstandige architectuurnota.
- 6.3 Draag op alle schaalniveaus, van gebouw tot landschap en infrastructuur zorg voor een goede systematiek van kwaliteitsborging.
- 6.4 Verfijn het welstandsinstrument, waardoor welstand niet alleen sluitpost is, maar zich ook kan profileren in de frontlinie van de kwaliteitsborging.
- 6.5 Doe breed onderzoek naar kwaliteitsborging in relatie tot publiek-private samenwerking (PPS) en andere (nieuwe) aanbestedingsvormen.
- 6.6 Onderzoek hoe kwaliteit in maatschappelijke kosten baten analyses (MKBA) kan worden meegenomen.
- 6.7 Plaats vakinhoud voorop: stimuleer de inhoudelijke expertise binnen de gemeentelijke overheid.
- 6.8 Gebruik de komende jaren voor een verdere precisering van het architectuurbeleid, bijvoorbeeld aan de hand van meervoudige essay- en studieopdrachten.
- 6.9 Boodschap aan de gemeentelijke overheid is: geef inspirerend vorm aan het eigen opdrachtgeverschap. Creëer voorbeeldprojecten.
- 6.10 Continueer en versterk het organiseren van evenementen en tentoonstellingen op het gebied van architectuur.
- 6.11 Dicht het gat tussen theorie, onderzoek en praktijk en stimuleer het ontwerpend onderzoek.
- 6.12 Zet in op onderwijs en educatie: ontwikkel interessante en uitdagende cross-overs tussen beroepspraktijk, opleiding, publiek en instellingen, zoals het Architectuurcentrum Eindhoven.
- 6.13 Een interessante optie is om knellende vraagstukken die in de praktijk worden gevoeld te laten bestuderen binnen de daarvoor relevante opleidingen aan TU en Design Academy.
- 6.14 Gerenommeerde architecten van buiten Eindhoven, geselecteerd vanwege hun naam, zullen meer en meer de architectuur van Eindhoven moeten bepalen.
- 6.15 Prijsvragen zijn essentieel om tot de beste architectonische oplossingen te komen.
- 6.16 Het verstrekken van prijzen, zoals de Dirk Roosenburg-prijs, is een stimulans voor een beter architectuurklimaat.
- 6.17 Elk jaar wordt een vijftal afgestudeerden van de faculteit bouwkunde van de TU/e geselecteerd voor de landelijke Archiprix. Deze afgestudeerden moeten per definitie in aanmerking komen voor een gemeentelijke opdracht.
- 6.18 Stimuleer de private en semiprivate partijen om hun eigen smaak en identiteit in hun architectuur tot uitdrukking te brengen ('corporate identity').
- 6.19 Laat de gemeentelijke overheid zich beperken tot een faciliterende taakstelling.

Vraag	Geheel mee oneens	Mee oneens	Gedeeltelijk mee eens / oneens	Mee eens	Geheel mee eens	Geen mening	Totaal
6,1	0	0	3	18	8	0	29
6,2	2	4	3	12	7	1	29
6,3	1	3	1	13	10	2	30
6,4	2	11	2	6	6	2	29
6,5	1	3	4	12	7	3	30
6,6	0	0	2	12	6	12	32
6,7	0	1	6	10	7	4	28
6,8	0	4	4	13	6	3	30
6,9	0	1	1	14	14	0	30
6,10	0	0	2	14	13	1	30
6,11	0	1	5	11	13	0	30
6,12	0	1	1	15	12	1	30
6,13	0	2	7	15	5	0	29
6,14	3	8	17	2	0	0	30
6,15	5	4	15	4	1	1	30
6,16	1	7	3	11	5	3	30
6,17	3	7	14	3	0	3	30
6,18	1	4	16	4	2	3	30
6,19	4	11	5	3	5	2	30

7 thematisch en gebiedsgericht beleid

- 7.1 Richt het architectuurbeleid niet op gebouwen, maar op het ensemble van architectuur en omgeving.
- 7.2 Maak gebiedsgericht architectuurbeleid. Specificeer het architectuurbeleid naar typische stedelijke gebieden.
- 7.3 Bedenk thema's die richting geven aan het architectuurbeleid in de stad.
- 7.4 De bouw realiseert wereldwijd ongeveer 50% van de afvalstroom, energie wordt steeds schaarser en ook de beschikbaarheid van grondstoffen wordt minder. Kies voor gericht beleid naar duurzaamheid in relatie tot ontwerp en architectuur, recycling en hergebruik.
- 7.5 Maak van een deel van de stad een proeftuin voor duurzaamheid.
- 7.6 Thematische aanpakken, zoals in Blixembosch (onder andere 'Italiaanse buurt') dragen bij aan de architectonische kwaliteit van de stad.
- 7.7 Geef bijzondere aandacht aan de architectuur van andere dan de westerse culturen die ook in Eindhoven woonachtig zijn.

Vraag	Geheel mee oneens	Mee oneens	Gedeeltelijk mee eens / oneens	Mee eens	Geheel mee eens	Geen mening	Totaal
7,1	0	0	7	13	9	1	30
7,2	1	1	5	17	5	1	30
7,3	3	8	8	11	0	0	30
7,4	0	1	4	9	16	0	30
7,5	0	7	6	13	4	0	30
7,6	8	12	4	3	0	0	27
7,7	1	8	8	6	1	0	24

